

**УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ**

ЗАВРШНИ РАД

Предмет: Европски систем заштите људских права

Тема: Пресуда Европског суда за људска права

Ментор

Проф. др Небојша Раичевић

Студент

Дејан Јањић

Број индекса: М 005/11

Ниш, 2014.

УВОД

Уколико је мерило успеха једног суда број, квалитет и проценат извршења његових одлука, онда за Европски суд за људска права (у даљем тексту Суд) без устезања можемо рећи да представља, ако не најуспешнију, а оно једну од најуспешнијих и најзначајнијих међународних правосудних институција. Због тога није случајно што је рад овог суда, нарочито у периоду након што је и наша земља постала саставни део европског система заштите људских права, предмет интересовања домаће правне науке и стручне јавности.

Проучавање рада Суда у Стразбуру може се вршити на више начина, а један од њих, за праксу посебно занимљив, јесте анализа његових пресуда, како са аспекта форме и поступка доношења, тако и са аспекта садржине и дејства пресуде. Интересовање правника практичара је сасвим разумљиво јер наши грађани Суд доживљавају као још једну инстанцу којој се могу обратити у случајевима и под условима прописаним Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода. Свакако, интересовање за пресуду Суда није ништа мање ни у правној теорији, мада се у обимном корпусу научних радова посвећених деловању Суда у Стразбуру ова врста одлуке најчешће не посматра засебно, већ у контексту одлука које Суд доноси уопште, или кроз анализу других аспеката његовог рада.

Процесно право које примењује Суд садржано је првенствено у одредбама Конвенције и Пословника Суда. Због тога у ова два прописа треба тражити релевантно право и када је у питању пресуда Суда. Свакако, анализа пресуде, као једне врсте одлука Суда у Стразбуру, не може бити успешна и без осврта на досадашњу праксу, при чему су неке од пресуда веома често помињане у научним радовима, а делови истих су неретко цитирани.

Чињеница да у овом тренутку све европске државе, сем једне, признају надлежност Суда, довела је до тога да се готово цео европски континент може сматрати јединственим правним подручјем, чији је кохезиони фактор поштовање елементарних права и слобода грађана. Ипак, ауторитет Суда не почива само на његовој надлежности над јако великим бројем држава, већ произилази и из чињенице да у његов састав улазе еминентни правни стручњаци из готово свих европских држава. Услед тога, пресуде овог међународног суда имају изузетан значај не само за решавање појединачних правних спорова, већ и за обликовање праксе националних судова.

У процедури коју Суд примењује, као и код његових пресуда, преплићу се карактеристике европског континенталног права, базираног на римском праву, и англо-саксонског, прецедентног права. Због тога је пресуда Суда по много чему различита од наших домаћих пресуда. Ове разлике су приметне не само код начина доношења и форме пресуде, већ и код њеног правног дејства, начина извршења, као и правних лекова којима се пресуда може побијати. Сигурно је да постојању тих разлика доприноси и чињеница да Суд представља међународну правосудну институцију, због чега се право које примењује по много чему може сматрати правом *sui generis*.

Специфична природа права које Суд примењује, као и одлуке коју доноси, огледа се поред осталог и у институту пилот пресуде, којим се на инвентиван начин Суд бори са великим приливом представки са истим или јако сличним предметом. Такође, пресуду некада треба посматрати и у светлу тзв. аутономних појмова, односно једног другачијег виђења појединих установа које постоје и у националним правима.

У сваком случају, пресуда представља најзначајнију одлуку коју Суд доноси, чије се дејство често не ограничава само на решавање конкретног правног спора. Неке од пресуда имале су за последицу озбиљне интервенције у националним правним системима, у смислу измене појединих закона, другачијег схватања неких правних установа и трасирања праваца којима ће се национална судска пракса кретати. Несумњиво је да својим радом, оличеним управо у донетим пресудама, Суд у великој мери доприноси и подизању нивоа заштите права и слобода грађана држава које признају његову надлежност.

I. ЕВРОПСКИ СУД ЗА ЉУДСКА ПРАВА

1. Стварање и развој

Оснивање Суда, чије је седиште у Стразбуру, предвиђено је Конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту Конвенција). Овај уговор је под окриљем Савета Европе закључен у Риму, 4. новембра 1950. године. Суд је Конвенцијом замишљен као један од органа за заштиту права и слобода гарантованих тим међународним актом.¹ Установљен је 21. јануара 1959. године, након што је осам земаља уговорница доставило декларацију о признању његове обавезне надлежности. Ефективно је почео са радом 1961. године, када је примио у рад прва два предмета и временом је, захваљујући својој ефикасности, стручним квалитетима судија али и корекцијама изворног текста Конвенције вршеним одговарајућим додатним протоколима, постао значајан актер у заштити права и слобода лица која су под јурисдикцијом готово свих држава европског континента. Имајући у виду чињеницу да су све европске државе сем Белорусије чланице Савета Европе, Суд представља последњу правосудну институцију којој се лице коме је повређено неко Конвенцијом гарантовано право или слобода може обратити.

Од свог оснивања Суд је претрпео значајне организационе промене. У том смислу, значајно је поменути Протокол бр. 11 уз Конвенцију из 1998. године, којим је укинута Европска комисија за људска права, као и Протокол бр. 14 из 2004. године, који је имао за циљ превазилажење тешкоћа насталих у ажурности Суда у околностима енормног увећања броја предмета.

Према изворном тексту Конвенције, поступање по представкама било је поверено не само Суду већ и Европској комисији за људска права. Такав начин институционалне заштите људских права и слобода је својствен већини регионалних система за заштиту људских права и који као такав и даље постоји, примера ради, у америчком и афричком систему заштите људских права. Смисао Комисије био је да представља неку врсту филтера кроз који су представке евентуалних жртава повреде људских права и слобода морале да прођу, при чему су пред Суд могли доспети само предмети упућени од стране Комисије (*Поповић, Д., 2008, стр.18*). Укидање оваквог институционалног двојства у заштити Конвенцијом гарантованих права и слобода у правној литератури је препознато чак и као оснивање новог Суда, сталног и на трајној основи (*Лич, Ф., 2007, стр.12*). Ово је став којем се и не може много тога замерити када се узму у обзир ефекти ступања на снагу Протокола бр. 11. С друге стране, Протоколом бр. 14 је извршена реформа самог Суда. Њиме је уведена могућност да судија појединац одлучује о прихватљивости представке, извршена је измена надлежности трочланог судијског одбора, додат је један услов прихватљивости представке и предвиђена могућност постизања пријатељског поравнања готово током целокупног поступка. Услед касне ратификације Протокола бр. 14 од стране Руске Федерације, примена овог документа почела је тек 1. јуна 2010.

¹ Поред њега је била установљена и Европска комисија за људска права.

године. Из тог разлога, у периоду пре коначног ступања на снагу Протокола бр. 14 на снази је био Протокол 14 *bis*, који је био привременог карактера и који је имао за циљ да омогући ажурност Суда у том међупериоду. Он је предвиђао далеко блажи услов за своје ступање на снагу, али је садржао и много мање измене у односу на интегрални текст Протокола бр. 14. Иначе, рад Суда регулисан је процесним одредбама саме Конвенције, Пословником Суда, као и низом других општих аката који уређују поједине сегменте процедуре пред Судом. Најновија верзија Пословника Суда, са изменама усвојеним на Општим седницама одржаним 14. јануара 2013. и 6. фебруара 2013. године, ступила је на снагу 1. маја 2013. године.

Суд, са својим одлукама и праксом насталом током деценија рада, представља правосудну институцију која непосредно утиче на квалитет и начин заштите људских права на територији Републике Србије. Наша земља је, као правни сукцесор Државне Заједнице Србија и Црна Гора, преузела обавезе из Конвенције.² При томе, занимљиво је поменути да се за мање од једне деценије Република Србија сврстала у ред држава против којих је поднет највећи број представки, док према неким подацима, у односу на број становника, наша земља држи неславни рекорд. Тако, према званичној статистици Суда на дан 31. август 2013. године, чак 10,2% свих представки које су тренутно у поступку отпада на Србију, док је више представки поднето једино против Русије (19,5%), Италије (12,2%), Украјине (11,9%) и Турске (11,6%).

2. Састав и организација

Састав и организација Суда дефинисани су Конвенцијом и Пословником Суда. Пословник Суда је од доношења претрпео значајан број измена и допуна, ради усклађивања са накнадно усвојеним додатним протоколима али и у циљу увећања ефикасности рада Суда.

Суд има онолико судија колико има држава уговорница Конвенције. Свака држава уговорница има право да предложи листу од три кандидата за избор на судијску функцију, са које према посебној процедури избор врши Парламентарна скупштина Савета Европе, уз поштовање критеријума прописаних чл. 21. ст.1. Конвенције. Према наведеном члану, судије морају имати висок морални углед и морају поседовати квалификације за обављање високих судских функција или бити признати правни стручњаци. Приликом избора судије са достављене листе кандидата, Парламентарна скупштина Савета Европе води рачуна и о равномерној родној заступљености, као и о познавању језика Конвенције предложених кандидата (*Поповић, Д., 2008, стр.37*).

Судије се бирају на период од девет година, без могућности реизбора. Овакво решење је предвиђено Протоколом бр. 14, пре чијег ступања на снагу је постојала могућност реизбора, док су судије биле биране на мандатни период од шест година.

² Државна Заједница Србија и Црна Гора је ратификовала Конвенцију 2003. године („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“ бр. 9/2003-16).

Конвенција предвиђа да мандат судије истиче када наврши 70 година живота, као и да постоји могућност разрешења судије, одлуком две трећине осталих судија, уколико буде оцењено да он више не испуњава Конвенцијом прописане услове. Мада то Конвенцијом изричито није прописано, по логици ствари, мандат судије биће окончан и смрћу, али и његовим повлачењем са функције.

Иако се бирају са листе достављене од стране држава чланица, судије функцију обављају у личном својству, без икаквих обавеза према државама које су их предложиле. Сем тога, за статус судија битно је да они уживају привилегије и имунитете предвиђене Статутом Савета Европе и посебним споразумима донетим на основу Статута.

Суд је у организационом смислу подељен у више одељења, при чему је сваки од судија члан једног одељења. Састав одељења се одређује на Општој седници, при чему се води рачуна о подједнакој географској и родној заступљености, као и о заступљености различитих правних система. Имајући у виду да је против њих поднет несразмерно већи број представки у односу на друге државе, приликом формирања одељења води се рачуна и о томе да судије изабране са листа Русије, Турске, Пољске, Украјине и Румуније не буду у истим одељењима.

Одељења одлучују на седницама, које се обично одржавају једном недељно. Па ипак, по представкама достављеним Суду одлучује се у посебним формацијама, које се образују у оквиру одељења. Саму функцију суђења обављају судија појединац, трочлани судски одбор и седмочлано судско веће. Суд у посебним случајевима предвиђеним Конвенцијом одлучује и у форми Великог већа које чини 17 судија.

На челу Суда налази се председник који се, заједно са два потпредседника, бира на Општој седници, на мандатни период од три године. Председник Суда управља радом Суда и његовим службама. Координацију рада секретаријата врши секретар Суда, којег поставља генерални секретар Савета Европе, уз сагласност председника Суда. Секретаријат Суда чине и заменик секретара, као и запослени у засебним секретаријатима, оформљеним за свако од одељења понаособ.

3. Надлежност

Суд има две врсте надлежности - саветодавну и парничну. Прва врста надлежности уведена је Протоколом бр. 2, усвојеним неколико година по формирању Суда, 1963. године, и за њу можемо рећи да је споредног карактера у односу на парничну. Разлог томе лежи пре свега у чињеници да је делокруг питања о којима се Суд може изјаснити у форми саветодавног мишљења јако мали. Сем тога, доношење одлука везаних за ову врсту надлежности у пракси је веома ретко.

Саветодавна надлежност данас је регулисана чл. 47. ст. 1. Конвенције према којем, на захтев Комитета министара, Суд може дати саветодавно мишљење о правном питању које се тиче тумачења Конвенције и протокола уз њу. Из наведене одредбе произилази

да је право упућивања захтева за давање саветодавног мишљења резервисано једино за Комитет министара. Иначе, саветодавна мишљења која Суд по захтеву Комитета министара даје не смеју се бавити питањима која се односе на садржај или опсег права и слобода установљених Делом I Конвенције и протоколима уз њу. Захтев за давање саветодавног мишљења не сме се односити ни на било које друго питање које би Суд или Комитет министара могли да разматрају у вези с поступцима који се могу покренути у складу са Конвенцијом. Суд одлучује да ли захтев за давање саветодавног мишљења који поднесе Комитет министара спада у његову надлежност. Иначе, саветодавна мишљења морају бити образложена, а судије које се у целости или делимично не слажу са усвојеним саветодавним мишљењем своје мишљење могу издвојити.

О захтеву за давање саветодавног мишљења одлучује Велико веће. Одлука по таквом захтеву може бити двојака. Суд, најпре, може одбити да поступи по захтеву, онда када оцени да захтев излази из оквира постављених чл. 47. Конвенције, и тада се поступак завршава доношењем образложене одлуке у том смислу. С друге стране, када процени да су испуњене процесне претпоставке за одлучивање по захтеву, Суд ће усвојити саветодавно мишљење, изјашњавајући се о постављеном правном питању. Пословник Суда предвиђа да се одлука Суда поводом захтева за давање саветодавног мишљења доставља Комитету министара, државама уговорницама, као и генералном секретару Савета Европе.

Мало је примера из праксе када је Суд одлучивао по захтевима за давање саветодавног мишљења. Први такав захтев Комитет министара је упутио тек 2002. године, али је Суд ускратио доношење саветодавног мишљења, наставши да нема надлежност да одлучи о поднетом захтеву. Том приликом Суд је закључио и да је саветодавна надлежност допунска основној, парничној надлежности, те да му није дозвољено да на основу саветодавне надлежности одлучује о питањима из парничне надлежности (*Ђајић, С., 2012, стр.172*). Суд је након тога усвојио два саветодавна мишљења, и то 2004. и 2008. године, при чему су се оба мишљења односила на начин избора судија.

Треба рећи да саветодавна надлежност није ретка у међународном правосуђу. У том смислу, као пример треба поменути пре свега саветодавна мишљења која даје Међународни суд правде. Па ипак, судећи по одредбама Конвенције и Пословника Суда, а имајући у виду и досадашњу праксу, не може се пуно тога приговорити напред наведеном мишљењу да је саветодавна надлежност Суда допунског карактера, а можемо слободно рећи и споредна у односу на други вид његове надлежности.

Други и основни вид надлежности Суда је парнична надлежност. У оквиру ове надлежности Суд врши базичну функцију суђења, непосредно одлучујући о потенцијалном кршењу одредби Конвенције на које подносилац представке указује. Суд, као контролни механизам Конвенције, установљен је ради контроле примене Конвенције у државама уговорницама, заштите права и слобода и решавања спорова који проистекну из примене основног акта (*Ђајић, С., 2012, стр.172*). Из таквог става

управо и произилази општа оцена да је парнична надлежност Суда много значајнија у односу на други вид надлежности, о чему сведочи и неупоредиво већи број пресуда и других одлука донетих по поднетим представкама у односу на број одлука донетих поводом захтева за давање саветодавног мишљења.

И сам поступак по представкама много је комплекснији, због чега му је и посвећен највећи број одредби Конвенције и Пословника Суда. У сваком случају, треба нагласити да је пресуда најзначајнија, али не и једина одлука коју Суд може донети поступајући у оквиру парничне надлежности. Сем тога, постоје и начини окончања поступка пред Судом који су у домену диспозиције странака, а који такође завређују краћи осврт.

4. Поступак решавања спорова и начини њиховог окончања

4.1. Покретање и ток поступка

Када говоримо о парничној надлежности, иницијални акт којим се покреће поступак пред Судом је представка. Према одредбама Конвенције, постоје индивидуалне представке и, што је у пракси далеко ређи случај, међудржавне представке. Подносиоци индивидуалне представке могу бити приватна лица, физичка и правна, као и невладине организације или групе лица. Ови субјекти могу поднети индивидуалну представку онда када сматрају да су жртве повреде Конвенцијом установљеног права, учињене од стране неке од држава уговорница.

Да би се по представци могло поступати, она мора испуњавати услове који се тичу форме и садржине. Представка се подноси секретаријату Суда, по правилу попуњавањем за то прописаног обрасца, и уз достављање одговарајућих писмених доказа.

По пријему представке, у случају да иста испуњава постављене техничке захтеве, Суд врши оцену њене прихватљивости. Први услов прихватљивости је да њен подносилац мора, сходно чл. 34. Конвенције, имати статус жртве. То значи да тај субјекат мора непосредно бити погођен повредом Конвенције на коју указује. Овакав услов искључује могућност подношења *actio popularis*, односно могућност да поступак због евентуалног кршења људског права или Конвенцијом гарантоване слободе покрене субјекат чије интересе повреда у питању директно не погађа.

Услов за прихватљивост представке је и исцрпљење унутрашњих правних лекова, као својеврсно поштовање редовног правног пута. Наиме, ангажовање механизма Суда условљено је покушајем подносиоца представке да заштиту свог права или слободе претходно оствари пред органима државе коју сматра одговорном за повреду. При томе, правна средства која жртва повреде пред надлежним националним органима користи морају бити доступна, делотворна и довољна.

Поред тога, чл. 35. ст. 1. Конвенције прописује да Суд може узети предмет у разматрање у року од шест месеци од дана када је донета правноснажна национална одлука. Међутим, правноснажност овде треба схватити као аутономни појам Конвенције, с обзиром на то да се ради о правном институту који се, примера ради, у нашем националном праву другачије третира.

Услов за узимање представке у разматрање је и идентификација лица које подноси представку. Другим речима, представка не сме бити анонимна. Конвенција предвиђа могућност да током поступка идентитет подносиоца буде прикривен, онда када посебни разлози то оправдавају. Међутим, уколико је представка поднета као анонимна, то ће бити разлог за проглашење представке неприхватљивом.

Неприхватљивом ће бити проглашена и представка која је истоветна раније поднетој представци, што ће бити случај онда када је поднета од стране истог лица и када је реч о предмету о којем је Суд већ расправљао. Међутим, у случају да је представка поднета на основу других чињеница или од стране другог подносиоца, постоји могућност да она, ипак, буде узета у разматрање.

Конвенција у чл. 35. ст. 2б, предвиђа да Суд неће поступати по појединачној представци поднетој на основу чл. 34. Конвенције уколико је она већ поднета некој другој међународној инстанци ради испитивања, односно решавања, а не садржи нове релевантне чињенице.³

Сходно чл. 35. ст. 3а Конвенције Суд ће прогласити неприхватљивом сваку појединачну представку за коју сматра да је неспојива с одредбама Конвенције или протокола уз њу, да је очигледно неоснована или да представља злоупотребу права на представку. Када говоримо о неспојивости представке са одредбама Конвенције, треба нагласити да се може радити о неспојивости представке због ограничења у надлежности државе - *ratione loci*, неспојивости због ограничења у питањима која Конвенција регулише - *ratione materiae*, неспојивости због временског ограничавања обавеза државе према Конвенцији - *ratione temporis* и неспојивости у односу на питања ко се може појавити као подносилац представке и против кога се може поднети представка - *ratione personae* (Пауновић, М., Царућ, С., 2006, стр.54).

Представка ће бити сматрана очигледно неоснованом, што према наведеној одредби Конвенције такође представља један од основа за проглашење представке неприхватљивом, када Суд нађе да се већ *prima facie* ради о представци која не упућује на повреду Конвенције.

Суд, ценећи околности случаја, може утврдити да се представком врши злоупотреба права, због чега, такође, може представку прогласити неприхватљивом. У пракси Суда злоупотребом права на представку сматрано је коришћење увредљивог језика, пре свега у смислу речи омаловажавања државе респондента, као и свесно прикривање неких података од значаја за правилно решење спора. Суд је као

³ О томе више видети: З. Радивојевић, Кумулација представки појединаца пред Европским судом и Комитетом за људска права после ратификације Европске конвенције од стране Србије и Црне Горе, Европски систем заштите људских права: искуства и нови изазови, Ниш, 2005, стр. 149-162.

злоупотребу видео и неке од аката подносиоца током трајања поступка, као и случајеве када је вођење поступка за подносиоца имало другачији циљ а не заштиту његовог права, примера ради, стицање публицитета или популарности.

Одредбом чл. 35. ст. 3б, која је постала саставни део текста Конвенције ступањем на снагу Протокола бр. 14, предвиђен је и нови услов за прихватљивост представке. Сходно тој одредби, Суд ће прогласити неприхватљивом сваку појединачну представку уколико сматра да подносилац представке није значајније оштећен. Ипак, и у таквим случајевима представка ће бити прихваћена, онда када поштовање људских права установљених Конвенцијом захтева испитивање суштине представке. Представка се по овом основу не може одбацити ни уколико домаћи суд претходно случај није размотрио с пажњом.

Одлука о прихватљивости представке се увек мора донети пре мериторног одлучивања, али се у неким случајевима, из разлога економичности, доноси и на истој седници на којој се одлучује о меритуму ствари (*Поповић, Д., 2008, стр.66*). Уколико Суд оцени да представка није прихватљива, поступак ће бити окончан већ у овој фази. С друге стране, ако представку огласи прихватљивом, Суд ће је доставити влади тужене државе, посредством њеног заступника пред Судом, након чега ће приступити одлучивању о њеној основаности.

Током поступка, Суд може одлучити о одређивању привремених мера, у складу са Пословником Суда. Смисао привремених мера треба тражити у спречавању наступања штетних последица по странке, које се не би могле отклонити пресудом, а које некада могу и обесмислити даље вођење самог поступка.

О основаности представке Суд одлучује на седницама које се, по правилу, одржавају једном недељно. Суд у појединим ситуацијама, када нађе да је то целисходно, пре доношења одлуке може приступити одржавању јавне расправе. И у оваквом случају, Суд одлуку доноси заседајући *in camera*, након што председник већа закључи јавну расправу.

4.2. Окончање поступка

Поступак покренут по поднетој представци може бити окончан на више начина. У случају када Суд утврди да представка не испуњава један или више Конвенцијом постављених услова да би се по њој могло поступати, поступак ће бити завршен већ у претходној фази, доношењем одлуке којом се представка проглашава неприхватљивом. С друге стране, када говоримо о главном поступку, поступак може бити окончан доношењем мериторне одлуке, односно пресуде. Током главног поступка, ангажовање механизма Суда може бити завршено и брисањем представке са листе предмета који се воде пред Судом, али и постизањем пријатељског поравнања.

4.2.1. Брисање представке

Брисање представке, као један од могућих начина окончања активности Суда по поднетој представи, прописано је чл. 37. Конвенције. Тим чланом предвиђене су три ситуације када Суд може приступити брисању представке. Најпре, то ће бити случај када се из датих околности може закључити да подносилац представке не намерава да даље учествује у поступку. Неактивност подносиоца представке као основ за доношење одлуке о брисању представке са листе предмета Суда заснива се на претпоставци да неодговарање подносиоца на више упућених ургенција значи да је престао његов интерес за даље вођење поступка. Суд је на овакав начин поступио, примера ради, у случају *Durlić v. Serbia and Montenegro*.

Изостанак намере подносиоца представке да даље учествује у поступку може се на изричит начин манифестовати и повлачењем представке. Из чињенице да је подношење представке у диспозицији лица које сматра да је на његову штету дошло до повреде Конвенције логично произилази и његово процесно овлашћење да у сваком тренутку представку може повући. Последица изјаве о експлицитном повлачењу представке је такође одлука којом се представка брише са листе предмета који се воде пред Судом.

Брисање представке биће последица и решења спорног питања, до чега може доћи током било које фазе поступка пред Судом. Уколико спор који је кроз представку изнет пред Суд у међувремену буде решен, то ће за резултат имати и престанак било каквог правног интереса за вођење поступка. Као пример за ову ситуацију може се навести случај *Pisano v. Italy* у којем је представка била поднета због повреде права на правично суђење, јер италијански суд, по мишљењу подносиоца представке, није позвао кључног сведока, чиме је према његовој оцени дошло до повреде чл. 6. ст. 1. и 3. Конвенције. Како је у предметном случају поступак пред националним судом завршен пресудом којом је подносилац представке ослобођен кривице, престали су сви разлози за даље вођење поступка пред Судом у Стразбуру.

Трећи разлог за брисање представке је тешко на прецизан начин дефинисати, с обзиром на то да су код његовог формулисања аутори Конвенције очигледно имали намеру да обухвате све друге случајеве који се у пракси могу јавити. Наиме, чл. 37. ст. 1. тач. ц) Конвенције предвиђа да до брисања представке може доћи уколико Суд на основу околности закључи да више није оправдано наставити са испитивањем представке. Примера ради, у пракси је наведена норма коришћена као правни основ брисања представке у случају завршетка поступка на основу једностране изјаве владе државе респондента, што је установа о којој ће бити више речи у делу рада посвећеном пријатељском поравнању.

Ово је био случај са представкама које су биле поднете против Турске, због наводних тешких кршења људских права, која су се односила на „нестанак“, а које су брисане са листе предмета током 2001. године (*Лич, Ф., 2007, стр.79*). Ипак, значајно је напоменути да су неки од предмета у којима је судско веће одлучило да представку

брише на основу чл. 37. ст. 1. тач. ц) Конвенције били предмет преиспитивања од стране Великог већа, попут предмета *Acar v. Turkey*, у којем је Велико веће оспорило одлуку о брисању предмета са списка и исти вратило у рад.

Треба рећи да чак и када се појави неки од прописаних основа за брисање представке са листе, Суд може наставити са испитивањем представке, уколико оцени да је то потребно ради поштовања људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу, или ако сматра да наставак случаја налажу друге околности.

4.2.2. Пријатељско поравнање

Један од могућих начина завршетка поступка је и пријатељско поравнање, предвиђено чл. 39. Конвенције. Ст. 1. означене одредбе прописује да се Суд у свакој фази поступка може ставити на располагање странама у спору како би се постигло пријатељско поравнање засновано на поштовању људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу. До усвајања Протокола бр. 14 пријатељско поравнање је било резервисано једино за део поступка након доношења одлуке о прихватљивости представке. Према новели из Протокола бр. 14, Суд може током читавог поступка предузимати кораке у циљу постизања пријатељског поравнања.

Поступак који се води у циљу постизања пријатељског поравнања поверљиве је природе, а у случају да оно буде постигнуто предмет се брише са листе случајева пред Судом, одлуком која садржи кратак опис чињеница и постигнутог решења. Надзор над извршењем пријатељског поравнања, према чл. 39. ст. 4. Конвенције, врши Комитет министара, што указује на то да оно према својим ефектима има правну снагу пресуде.

У стручној литератури има мишљења да улога Суда у поступку пријатељског поравнања често није већа од улоге поштанског сандучета (*Лич, Ф., 2007, стр.71*). Па ипак, одговарајуће одредбе Пословника Суда указују на то да се у одређеним случајевима може очекивати већа активност Суда у циљу постизања пријатељског поравнања. У наведеном смислу, ст. 1. правила 62 Пословника Суда предвиђено је да ће надлежно судско веће предузети све кораке који се покажу потребним у циљу постизања поравнања. Оваква активност Суда може бити усмерена на предлагање суме правичне надокнаде онда када су преговори око висине правичне надокнаде доспели у пат позицију (*Пауновић, М., Царић, С., 2006, стр.72*).

У пракси установа пријатељског поравнања функционише тако што једна од страна доставља Суду свој предлог за решење спора, који може садржати и предлог у погледу износа правичног задовољења. Након тога, Суд као посредник доставља другој страни такав предлог, уз давање одговарајућег рока за изјашњење. У случају да се друга страна сагласи са предлогом, на основу постигнутог пријатељског поравнања приступа се изради одлуке којом се предмет скида са листе Суда. Та одлука садржи и постигнуто решење, чиме добија и карактеристике пресуде. Као што је већ истакнуто, најзначајнија сличност са пресудом се огледа у ефектима саме одлуке, јер се њено извршење

контролише на исти начин као и код пресуде којом се спор завршава на, условно речено, редовни начин.

Поступак за постизање пријатељског поравнања ни на који начин не утиче на исход спора у случају да покушано поравнање не буде постигнуто. То је корисно пре свега за државу против које је представка поднета, с обзиром да показана спремност државе да постигне пријатељско поравнање неће бити узета као *de facto* аргумент у рукама подносиоца представке о томе да је у предметном случају до повреде неког од Конвенцијом гарантованих права и слобода дошло. У наведеном смислу, Пословником Суда предвиђено је да писана и усмена комуникација, као и евентуалне понуде упућене другој страни у циљу постизања пријатељског поравнања, неће моћи да се користе у евентуалном наставку поступка.

Циљ уношења института пријатељског поравнања у Конвенцију јесте растерећење судског апарата, односно смањење броја поступака који се пред Судом воде. Из истог разлога, право Републике Србије познаје установу судског поравнања, која у сличној форми постоји и у осталим правним системима на европском континенту. У пракси Суда у Стразбуру било је пуно примера постигнутог пријатељског поравнања. Један од примера који се најчешће наводи, поред осталог и у нашој стручној литератури, представља случај *Benzan v. Croatia*. У том предмету је, према постигнутом пријатељском поравнању, подносиоцу представке на име обештећења због повреде права из чл. 3. Конвенције исплаћен новчани износ од 12.000 евра, уз обавезу Републике Хрватске да организује реновирање крила затвора Лепоглава у којем је подносилац представке издржавао казну. Иначе, државе респонденти се тешко одлучују на постизање пријатељског поравнања, из разлога што се такав исход поступка може сматрати посредним признањем кршења одговарајућих одредби Конвенције (*Пауновић, М., Царућ, С., 2006, стр.73*). Битна је и напомена, која донекле негира тезу о улози Суда као „поштанског сандучета“ током преговора о постизању пријатељског поравнања, да ће одлука о брисању случаја са листе услед постигнутог пријатељског поравнања бити донета једино у случају када је пријатељско поравнање базирано на поштовању људских права дефинисаном Конвенцијом и додатним протоколима. Овде се ради о некој врсти верификације постигнутог пријатељског поравнања, сходно ст. 3. правила 62 Пословника Суда, где Суд пре него што обезбеди дејство постигнутог поравнања потврђује да је његова садржина компатибилна са одредбама Конвенције.

Иначе, у пракси Суда развила се још једна установа која има сличности са институтом судског поравнања, мада као таква није предвиђена одредбама Конвенције. Ради се о такозваној једностраној изјави (*unilateral declaration*) владе тужене државе, којом може подносиоцу представке пружити одговарајуће задовољење. У случају да Суд нађе да се ради о задовољењу које је у складу са релевантном праксом, скинуће тај случај са листе предмета, чак и када подносилац представке инсистира да поступак буде настављен (*Поповић, Д., 2008, стр.68*). На овакав начин Суд је први пут поступио у предмету *Meriakri v. Moldova*, када је нашао да је изјава државе респондента о давању обештећења подносиоцу представке у складу са задовољењем какво би и Суд досудио.

4.2.3. Пресуда

Пресуда је најзначајнија одлука коју Суд доноси. Реч је о акту којим се мериторно одлучује о одређеном спорном питању, односно којим се утврђује да ли су наводи из поднете представке основани или не. Сем у поступцима по појединачним представкама, Суд у форми пресуде одлучује и онда када је поступак покренут од стране друге државе уговорнице.

Мада се у националним правним системима пресудом, по правилу, одлучује једино онда када се спор мериторно решава, процесно право које примењује Суд предвиђа и низ другачијих правних ситуација. Тако се у форми пресуде одлучује о захтеву за тумачење пресуде, као и по захтеву за преиспитивање, односно ревизију пресуде.

II. ОБЛИК И САДРЖИНА ПРЕСУДЕ

1. Форма пресуде

Форма пресуде Суда је у поређењу са пресудама које доносе национални судови Републике Србије и судови држава континенталне правне традиције битно другачија. С друге стране, она је слична одлукама других међународних правосудних институција. У суштини, читава пресуда има изглед једног излагања о предмету расправе, које тече попут какве приповести, чији најважнији и управо кључни део долази на завршетку и произилази из оног што је напред изложено (*Поповић, Д., 2008, стр.73*).

Формална страна пресуде није детаљније регулисана Конвенцијом. Наиме, једино је одредбом чл. 45. Конвенције донекле дотакнута ова материја, и то ст. 1. којим се предвиђа да пресуде, као и одлуке којима се представка проглашава прихватљивом или неприхватљивом, морају бити образложене, као и ст. 2. који гарантује право судија на изношење издвојеног мишљења. Разлог због чега форма пресуде није у значајнијој мери и на конкретнији начин третирана Конвенцијом лежи у томе што је прецизније дефинисање облика и саставних делова пресуде препуштено Пословнику Суда. Пресуда је регулисана правилима 74-81 Пословника Суда. Саставни делови пресуде побројани су у правилу 74 Пословника Суда. Према означеном правилу, уз додатну анализу донетих пресуда, може се уочити неколико битних саставних делова ове врсте одлуке. Најпре, у самом уводу, након означања странака, броја представке, као и места и датума када је донета, пресуда садржи упутство о наступању правноснажности. Треба имати у виду и чињеницу да се у поступку пред Судом у својству подносилаца представке може јавити и више лица, у ком случају се у пресуди наводи име једног од подносилаца уз ознаку „и други“, као и могућност да представка буде поднета против више држава, када се у пресуди наводи назив сваке од њих. У случају када је на основу ст. 3. правила 47 Пословника Суда представка поднета као анонимна, подносилац представке ће у пресуди бити означен иницијалима или неутралним знацима попут *X*, *Y* и *Z*. Овакав начин означавања анонимног подносиоца представке је последица чињенице да се он на исти начин означава током целог поступка који претходи доношењу пресуде, без откривања идентитета. Када је у питању упутство о наступању правноснажности, треба рећи да се исто своди на констатацију да ће правноснажност пресуде наступити у складу са одредбом чл. 44. ст. 2. Конвенције. Увод пресуде садржи и имена судија које су у датом случају биле чланови већа, као и име секретара већа или његовог заменика.

У делу пресуде који се означава као „поступак“, наводе се најзначајније информације о току процедуре до приступања одлучивању у меритуму. Овде се дају најзначајнији подаци о самој представи, наводе се одредбе Конвенције које су према оцени подносиоца представке повређене, подаци о самом подносиоцу представке и његовом заступнику, уколико истог има, затим време када је извршено достављање представке влади државе респондента као и одлука о прихватљивости. Свакако, специфичности појединих случајева могу утицати и на форму пресуде, па и на овај део

пресуде који је униформног карактера. Примера ради, у случају *Vučković and others v. Serbia*, с обзиром на то да је представка била поднета од стране већег броја лица, у делу пресуде означеном као поступак само је указано на то да су лични подаци подносилаца представке наведени у прилогу пресуде.

Део пресуде означен као „чињенице“ садржи чињеничну грађу утврђену током поступка пред Судом, пре свега околности самог случаја, али и указивање на релевантно домаће право и праксу, приказане кроз позитивно законодавство државе у питању и начин поступања њених надлежних органа. Након тога, у делу пресуде означеном као „право“, указује се на поједине процесне одлуке које је Суд донео, али је много битније рећи да су овде садржани и наводи странака, оцена таквих навода од стране Суда, као и оцена у поступку изведених доказа. У наставку пресуде износи се садржина поступка у којем је одлучивано о допуштености, а након тога и о основаности представке, при чему се у сваком од ова два дела пресуде засебно указује на наводе странака, релевантна начела и оцену Суда.

Тек на крају пресуде садржана је сама одлука Суда, то јест изрека, која пре свега садржи одлуку о основаности представке, а у случају да је утврђено постојање повреде одредби Конвенције и одлуку о начину извршења одлуке, као и евентуалну одлуку о правичном задовољењу. Овај део пресуде може садржати и одлуку о допуштености представке, у случају да је Суд нашао да је целисходно истовремено одлучивати о допуштености и основаности представке, што је био случај у напред наведеном предмету *Vučković and Others v. Serbia*.

Ст. 1. тач. к) правила 74 Пословника Суда предвиђено је и да ће одлука садржати информацију о броју судија које су у предметном случају чиниле већину. Након потписа председника већа и секретара или његовог заменика, писмено израђена пресуда може садржати и евентуално издвојено мишљење судије или више њих. Пресуда може садржати и напомену о томе који ће текст пресуде бити сматран аутентичним, односно на ком језику је пресуда изворно сачињена.

Постојање издвојеног мишљења као саставног дела пресуде последица је чињенице да су аутори текста Конвенције прихватили *common law* традицију према којој одлука може садржати више мишљења. Издвојена мишљења могу указивати на сагласност и несагласност са донетом одлуком, а има и оних издвојених мишљења у којима су судије износиле своје слагање са донетом одлуком, али не у потпуности и са коришћеном правном аргументацијом. Логично, издвојено мишљење се не мора нужно односити на одлуку донету у меритуму, већ и на друге одлуке које Суд током поступка може донети, пре свега на одлуку о допуштености представке. Иначе, према неким истраживањима праксе Суда, учесталост издвојених мишљења је висока. Тако се чак осамдесет процената донетих одлука, пре свега пресуда, не може сматрати једногласно донетим јер су код њих постојала издвојена мишљења судија које су учествовале у раду већа или Великог већа (*White, R., Boussiakou, I., 2009, стр.50*).

Имајући у виду напред описану структуру пресуде, уколико бисмо вршили поређење са пресудама које доносе наши национални судови, било би најправилније

закључити да је део који се налази на самом крају пресуде у ствари изрека, која садржи обавезујућу одлуку о основаности пресуде и другим релевантним питањима. С тим у вези, претходни део који представља сиже поступка и на неки начин прати ток самог поступка могао би се поредити са образложењем пресуде које у својим одлукама наводе наши судови. Па ипак, мада је изрека суштински део пресуде и технички свакако од највећег значаја, за развитак права и судске праксе најважнији део пресуде је њено образложење (*Поповић, Д., 2008, стр.74*). Обим образложења код пресуда Суда је доста различит. Тако, постоје пресуде код којих образложење не прелази две странице куцаног текста, али има и пресуда са образложењем од око педесет страна.

Будући да су службени језици Суда француски и енглески, према ст. 1. правила 76 Пословника Суда пресуда се сачињава на једном од та два језика, сем у случајевима када Суд одлучи да пресуда буде истовремено сачињена на оба службена језика. У пракси, Суд је одлучивао да пресуду сачини на оба службена језика онда када је проценио да се ради о нарочито важној пресуди, иако о томе не постоји изричито правило. Ст. 2. правила 76 предвиђа да се пресуде објављују на оба службена језика у званичним публикацијама Суда.

Према Пословнику Суда, пресуду потписују председник већа или одбора и секретар. Пресуда може бити саопштена на јавној седници, и тада ће је прочитати председник већа или судија којег он одреди. Агенти и представници странака благовремено ће бити обавештени о времену објављивања пресуде, мада Суд задржава право да пресуду достави странкама без јавног саопштавања, што у пракси најчешће и јесте случај. Изузетак су пресуде донете од стране Великог већа, за које важи правило да се јавно саопштавају. У пракси се образложена пресуда обично објављује неколико месеци пошто буду поднети завршни писмени коментари, односно после усменог рочишта.

Пресуде се достављају Комитету министара Савета Европе, странкама у поступку, генералном секретару Савета Европе, трећим лицима, укључујући и комесара за људска права Савета Европе, али и сваком другом лицу којег се донета одлука може тицати. Свакако, примерак пресуде чува се у архиви Суда.

Разумљиво је да се приликом писане израде пресуде могу поткрасти одређене грешке техничког карактера. Из тог разлога, Пословник Суда прописује да се записничке грешке, грешке у обрачуну или друге очигледне грешке могу исправљати, али да би странке о таквим грешкама требало да обавесте Суд у року од месец дана од достављања или изрицања пресуде. Наравно, исправка техничке грешке може бити извршена и по службеној дужности, без захтева странке, у случају да иста буде констатована од стране самог Суда.

2. Правично задовољење

Има мишљења да је основно правно задовољење које Суд може да пружи изјава да је дошло до повреде једног или више чланова Конвенције (*Лич, Ф., 2007, стр.89*). Па ипак, уколико се за то стекну услови, Суд у случају да нађе да је поднета представка основана, односно да је у предметном случају учињена повреда једне или више одредби Конвенције, може одлучити да подносиоцу представке досуди и одговарајућу надокнаду. Та надокнада се у пракси Суда и према слову Конвенције назива правичним задовољењем.

Циљ правичног задовољења је да се постигне стање какво је постојало пре учињене повреде људских права (*Поповић, Д., 2008, стр.75*). По логици ствари, тај својеврстан *restitutio in integrum* неће увек бити могућ, јер су повреде неких људских права такве да се не могу једноставно свести на одређени новчани износ. Па ипак, идеја правичног задовољења је да се, у мери у којој је то могуће, жртва повреде доведе у стање у којем би била да до повреде у питању није дошло.

Правично задовољење је предвиђено одредбом чл. 41. Конвенције. Означеном нормом је прописано да ће Суд, када утврди кршење Конвенције или протокола уз њу, а унутрашње право државе уговорнице омогућава само делимичну одштету, ако је то потребно пружити правично задовољење оштећеној странци. Овако формулисана одредба, иако начелног карактера, ипак упућује на поједине услове који у датом случају морају бити испуњени да би се подносиоцу представке могло досудити правично задовољење.

Најпре, да би правично задовољење могло бити досуђено, неопходно је да подносилац представке истакне захтев у том смислу. Такав захтев подносилац представке може да истакне већ у самој представци, али и касније, у року одређеном за запажања у вези одлуке о основаности представке, сем уколико председник већа другачије не одлучи. У сваком случају, подносилац представке је обавезан да образложи сваку ставку свог захтева за досуђење правичног задовољења и да приложи релевантну пратећу документацију. У случају да подносилац представке не поступи на наведени начин, веће може делимично или у целости одбацити његов захтев за правично задовољење, сходно ст. 3. правила 60 Пословника Суда.

Из чл. 41. Конвенције може се извести закључак да ће Суд правично задовољење пружити једино онда када нађе да је то потребно. Суд је, у пракси, одређивао правичну накнаду једино ако је она произашла из кршења Конвенције (*Пауновић, М., Царић, С., 2006, стр.74*). Треба поменути да је било и случајева када је Суд одбијао досуђивање правичног задовољења упркос утврђеном кршењу Конвенцијом гарантованог људског права, због специфичних околности случаја. Тако, у случају *Messina v. Italy*, подносиоцу представке за кога је утврђено да је припадник криминалне организације и нарко дилер, није досуђено правично задовољење, без обзира на то што је Суд нашао да је његова представка основана.

Да би оваква обавеза држави против које је представка поднета могла бити одређена, потребно је да питање надокнаде, како поједини аутори сликовито кажу, буде зрело за одлучивање (*Лич, Ф., 2007, стр.89*). Суд о правичном задовољењу може одлучити у исто време када одлучује о основаности представке. Међутим, то не мора увек бити случај. Наиме, уколико у тренутку одлучивања о основаности представке нема услова за одлучивање и о висини правичног задовољења, веће о том питању може одлучити и касније, по могућству у истом саставу. У случају да се из одређеног разлога веће не може састати у истом саставу у којем је одлучивало о основаности представке, састав већа ће бити одређен или допуњен од стране председника већа жребом. Суд је овлашћен да одлучујући о износу правичног задовољења има у виду и износ камате, ако се намирење не изврши у предвиђеном року, сходно ст. 3. правила 75 Пословника Суда.

Приликом одмеравања висине новчаног износа, Суд узима у обзир комплетне околности случаја, али и низ објективних околности, које нису у директној вези са предметном спору. Суд свакако неће досудити исту своту, чак и ако се ради о суштински истој повреди, ако је учињена у земљи високог животног стандарда, као онда када је у питању земља с нижим стандардом (*Поповић, Д., 2008, стр.75*).

Суд је правично задовољење први пут досудио у предмету *Ringeisen v. Austria* када је државу респондента због повреде права на правично суђење обавезао да исплати новчани износ од 20.000 немачких марака. У пракси Суда је било и изузетно високих износа досуђених на име правичног задовољења. Тако је у предмету *Carbonara and Ventura v. Italy* надокнада била одређена у износу од 1.400.000 евра, укључујући ту и трошкове поступка подносилаца представке.⁴

Иначе, према Пословнику Суда, износ надокнаде досуђене на име правичног задовољења наводи се у еврима. Уколико се у конкретном случају ради о држави респонденту у којој званична валута није евро, пресудом се одређује да се уплата на рачун подносиоца представке врши у домаћој валути, у одговарајућем износу, према званичном курсу на дан исплате. У случају да подносилац представке не живи на територији државе респондента, на његов захтев ће бити наложена исплата у валути државе у којој живи, и то на рачун банке на територији те државе.

Суд је у пракси приликом досуђивања правичног задовољења чешће имао у виду нематеријалну, него материјалну штету. Ово је разумљиво ако се узме у обзир да је он ипак међународна правосудна институција, која као таква не располаже механизмима за ефикасно и прецизно утврђивање износа материјалне штете, као што је то случај са националним судовима. Сем тога, разлог због чега странке у поступку пред Судом теже успевају да остваре надокнаду материјалне штете треба тражити и у строгом инсистирању на узрочној вези између учињене повреде и настале штете (*Раичевић, Н., 2005, стр.175*). То наравно не значи да ће подносилац представке у случају када Суд

⁴ У наведеном предмету представка је поднета у вези експропријације обрадивог земљишта, а разлог овако високог износа правичног задовољења лежи у чињеници да је од дана кршења права на мирно уживање својине до тренутка доношења одлуке Суда протекло више деценија. Услед тога, подносиоцима представке је досуђен велики износ на име камате. Наравно, Суд је трајање повреде узео као критеријум и код утврђивања износа нематеријалне штете.

утврди да је његова представка основана остати ускраћен за износ материјалне штете коју је претрпео. Наиме, поред износа правичног задовољења на име материјалне штете који у сваком конкретном случају Суд може утврдити, и правни системи држава чланица познају различита правна средства која омогућавају надокнаду те врсте штете онда када Суд констатује повреду Конвенцијом гарантованог права.

У захтевима који се односе на материјалну штету, подносиоци могу затражити компензацију за финансијске губитке који представљају последицу повреде Конвенције коју су претрпели. Примера ради, у случају повреде чл. 3. Конвенције, такви захтеви могу обухватити изостанак примања у периоду током којег је подносилац био спречен да ради услед спровођења медицинског третмана, као и саме трошкове медицинске неге (*Erdal U., Bakırcı H., 2006, стр.184*). У вези напред наведеног примера, који се односи на случајеве накнаде материјалне штете у виду трошкова лечења до којег је дошло као последица повреде Конвенцијом прописане забране мучења, ваља рећи да је у пракси било и пресуда којима је констатован изостанак узрочне везе између таквих материјалних трошкова и повреде у питању. Пример за то је пресуда донета у предмету *Mathew v. The Netherlands*, којом је уз такву правну аргументацију одбијен захтев подносиоца представке за исплату правичног задовољења на име трошкова лечења. Не треба посебно наглашавати да сви захтеви који се тичу материјалне штете морају бити поткрепљени одговарајућим доказима, најчешће у виду одговарајуће финансијске документације.

У сваком случају, када говоримо о надокнади материјалне штете као виду правичног задовољења, треба узети у обзир да облигационо право под материјалном штетом подразумева стварну штету (*damnum emergens*) и измаклу добит (*lucrum cessans*). У смислу права које Суд примењује, стварна штета обухвата непосредне материјалне губитке до којих је на страни подносиоца представке довело кршење једне или више одредби Конвенције. С друге стране, под измаклом добити треба схватити посредне материјалне последице кршења Конвенцијом гарантованог права, односно материјалну корист коју би подносилац представке с озбиром на дате околности могао очекивати да до такве повреде у конкретном случају није дошло.

Треба рећи да се Суд у пракси ретко упуштао у разграничавање појединих видова настале материјалне штете, као и у конкретизовање појединих ставки досуђеног правичног задовољења. Ово је довело до тога да је Суд на име правичног задовољења досуђивао паушалну суму, која је понекад поред накнаде материјалне штете обухватала и накнаду нематеријалне штете, па и трошкова поступка. С тим у вези, има мишљења према којима таква пракса може изазвати практичне проблеме за оштећеног и државу, с обзиром да се према фискалним прописима појединих држава уговорница пореза ослобађају само давања на име нематеријалне штете (*Раичевић, Н., 2005, стр.165*).

Као што је напред већ речено, правично задовољење које Суд досуђује најчешће се односи на нематеријалну штету, која се понекад назива и моралном штетом. Слободнија дефиниција надокнаде нематеријалне штете каже да се ту ради о надокнади која има за циљ да помогне ублажавању душевне патње и бола подносиоца узрокованих повредом

Конвенције (*Erdal U., Bakirci H., 2006, стр.186*). Услед специфичности самог института нематеријалне штете, али и околности у којима до настанка душевних патњи и бола може доћи, у пракси су разлике у износима досуђеним на име ове врсте штете биле чак и веће него када се ради о износима исплаћеним ради надокнаде материјалне штете. По логици ствари, Суд је нарочито високе износе правичног задовољења по основу нематеријалне штете досуђивао код посебно озбиљних случајева кршења Конвенције.⁵ Наравно, било је и случајева када је Суд налазио да нема основа за надокнаду нематеријалне штете упркос утврђеном кршењу одредби Конвенције. У том смислу, занимљиво је поменути екстрадиционе случајеве, када су странке у представкама указивале на могућност повреде забране мучења у случају изручења одређеној држави. У оваквим случајевима Суд није досуђивао правично задовољење у виду нематеријалне штете, јер је сматрао да у изостанку екстрадиције није могло ни доћи до тешких последица које би представљале основ за исплату те врсте штете. Суд је тужене државе обавезивао само на исплату материјалне штете, и то једино у виду трошкова поступка пред националним судским институцијама и самим Судом (*Erdal U., Bakirci H., 2006, стр.189*).

Када говоримо о надокнади нематеријалне штете, нема сумње да је Суд код захтева странака за досуђивање те врсте штете био суочен са проблемом који је присутан и у националним правним системима. Тај проблем се тиче начина новчаног вредновања повреде конкретног нематеријалног добра, примера ради, претрпљеног физичког бола или душевне патње. Па ипак, висина новчаних износа који се одређују на име нематеријалне штете искристалисала се у пракси Суда. Приликом одређивања износа надокнаде, Суд узима у обзир озбиљност повреде, временско трајање повреде, економске прилике у држави, ранији однос државе према одредбама које су прекршене и томе сличне околности (*Раичевић, Н., 2005, стр.169*).

Простим језичким тумачењем чл. 41. Конвенције може се закључити да правично задовољење подразумева једино новчане мере које се држави чланици у конкретном случају могу наложити. Ипак, има и другачијих схватања, према којима правично задовољење обухвата и одређене мере неновчаног карактера. Тако је Суд у великом броју својих пресуда сматрао да утврђивање кршења Конвенције представља довољно правично задовољење за подносиоца представке (*Раичевић, Н., 2005, стр.171*). Одређивањем овакве мере, односно декларативном изјавом о постојању повреде Конвенције, Суд пружа сатисфакцију жртви повреде у виду потврде навода из њене представке. Сем тога, таквом мером Суд на одређени начин обавезује и државу чланицу да престане са понашањем које доводи до кршења одредби Конвенције.

Једним од видова правичног задовољења може се сматрати и обавезивање државе да изврши повраћај у пређашње стање, или пак да предузме одређене индивидуалне или генералне мере. *Restitutio in integrum* се у пракси, примера ради, често састојао у

⁵ Примера ради, у предмету *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, сваком од четворице подносилаца представке, на име правичног задовољења због повреде права из чл. 3. и 5. Конвенције, досуђен је новчани износ од по 180.000 евра.

обавези враћања противправно одузете имовине. Такав је случај и са пресудом донетом у поступку *Papamichalopoulos and Others v. Greece* у којем је тужена држава изреком пресуде обавезана да подносиоцима представке у року од шест месеци врати спорно земљиште, укључујући и зграде на њему. Наведена пресуда, донета 1995. године, представљала је прекретницу јер је након ње донето још неколико пресуда у чијим диспозитивима је наложен *restitutio in integrum* као облик правичног задовољења (Раичевић, Н., 2005, стр.171).

Новија пракса Суда у Стразбуру одступа од раније присутног става по којем се изреком пресуде тужена држава не може обавезати на извршење одређених мера индивидуалног или генералног карактера. Данас више нису ретке пресуде у којима се држави налаже конкретна чинидба, примера ради, у виду извршења одређене одлуке или пак предузимање одређене генералне мере. Када говоримо о генералним мерама, треба нагласити да оне, под одређеним условима, могу бити предмет и једне посебне врсте пресуде. Ради се о пилот пресуди којој је, због њене инвентивности и значаја, у овом раду посвећено посебно поглавље.

3. Одлука о трошковима

Трошкови у поступку пред Судом у Стразбуру обухватају трошкове подносиоца представке, трошкове ангажовања самог судског апарата, као и трошкове тужене државе. Па ипак, када се ради о одлуци Суда о трошковима поступка, увек се имају у виду трошкови које је подносилац представке имао везано за покретање и вођење поступка пред Судом, али неретко и трошкови поступака вођених пред националним судовима и органима управе. О трошковима које је у вези конкретног поступка имао Суд, који се неминовно јављају у виду утрошка материјала или новчаних припадности судија и судског особља, непотребно је одлучивати, будући да се исти подмирују из средстава Савета Европе, сходно чл. 50. Конвенције. Такође, трошкови тужене државе, који су последица активности њеног заступника пред Судом, неће бити предмет одлуке о трошковима коју Суд доноси, имајући у виду да та врста трошкова пада на терет буџета конкретне државе.

Дакле, одлучујући о трошковима поступка, Суд ће у ствари решавати о трошковима које је имао подносилац представке. Одлука о таквим трошковима садржана је у делу пресуде у којем се одлучује о правичном задовољењу, и то једино уколико је странка истакла одговарајући захтев. Правни основ одлуке о исплати трошкова поступка подносиоцу представке представља чл. 41. Конвенције, који генерално предвиђа могућност пружања правичног задовољења. Разлог томе је чињеница да Суд трошкове поступка види као један вид материјалне штете, коју у случају позитивне одлуке по подносиоца представке треба надокнадити. С тим у вези, износ који се у поступку пред Судом захтева као компензација за кршење неког од

Конвенцијом гарантованих људских права требало би да обухвати и новчану своту на име трошкова, првенствено адвокатског заступања.

Иначе, подносилац представке од Суда може тражити и надокнаду трошкова насталих у вези поступака вођених на националном нивоу ради спречавања кршења одредби Конвенције или, уколико је до кршења већ дошло, ради добијања обештећења националних власти због повреде у питању (*Erdal U., Bakırcı H., 2006, стр.190*). Овакво опредељење Суда је разумљиво јер он, како је напред указано, трошкове поступка сматра само једним видом материјалне штете коју је подносилац представке претрпео.

Разумљиво је да ће Суд о трошковима поступка одлучити једино у случају када је подносилац представке поднео захтев у том смислу, односно када је код тражења правичног задовољења укључио и трошкове поступка пред Судом у Стразбуру, евентуално и пред националним судовима и органима управе. Део захтева који се односи на трошкове поступка требало би да садржи навођење трошкова по ставкама, и то оних трошкова који су разумно и неопходно настали (*Erdal U., Bakırcı H., 2006, стр.190*).

У пракси Суда искристалисала су се три услова која кумулативно морају бити испуњена да би трошкови могли бити рефундирани. Наиме, да би надокнада трошкова могла бити извршена, потребно је да се ради о трошковима који су стварно претрпљени, који су били неизбежни, као и да су такви трошкови разумни у погледу износа. Трошкови који се подносиоцу представке надокнађују, по правилу, се односе на хонорар и трошкове адвоката, трошкове пута и смештаја подносиоца представке, трошкове вештачења, превода, поштарине и фотокопирања, под условом да су они били неизбежни (*Раичевић, Н., 2005, стр.170*).

Када говоримо о адвокатским трошковима, треба рећи да се у пракси често јављају случајеви када подносиоци представки са својим адвокатима закључују споразуме којима се обавезују да у случају успеха у спору адвокату исплате хонорар у одређеном проценту од досуђеног новчаног износа. Међутим, Суд је у предмету *Iatridis v. Greece* стао на становиште да га такви споразуми не обавезују (*Лич, Ф., 2007, стр.24*). Одлучујући о трошковима насталим на име ангажовања адвоката, Суд ће узети у обзир и зараду адвоката у држави респонденту, као и комплексност самог случаја и у којој мери је подносилац успео у спору (*Erdal U., Bakırcı H., 2006, стр.190*).

Сам институт надокнаде трошкова поступка изузетно је значајан за доступност Суда у Стразбуру жртвама кршења Конвенције. Чињеница да подносилац представке, у случају успеха у поступку, може очекивати надокнаду трошкова поступка које је имао, делује охрабрујуће на жртве повреда људских права да заштиту својих интереса потраже у Стразбуру. У наведеном смислу, на потенцијалне подносиоце представки релаксирајуће делује и чињеница да у случају губитка спора неће доћи у ситуацију да носе и трошкове поступка настале на страни тужене државе, нити трошкове самог Суда. Па ипак, да би обраћање Суду било учињено лакшим, а у појединим ситуацијама и могућим, Пословник Суда је предвидео и могућност пружања материјалне помоћи из буџета Суда подносиоцима преставки. У случају губитка спора, ни новчани износ

исплаћен подносиоцу представке на име такве финансијске помоћи неће бити саставни део одлуке о трошковима, будући да и ти трошкови коначно падају на терет буџетских средстава Суда.

4. Правноснажност пресуде

Правноснажност се генерално може дефинисати као правно стање које наступа када се одлука више не може побијати редовним правним средствима. Овакво одређење правноснажности, својствено пре свега националним правним системима, применљиво је и на пресуде Европског суда за људска права. Тако, можемо рећи да правноснажност пресуде Суда наступа онда када се она више не може побијати јединим, условно речено, редовним правним средством које Конвенција познаје – захтевом странке да се спор изнесе пред Велико веће.

Питање правноснажности пресуде регулисано је одредбом чл. 44. Конвенције. Тако, ст. 1. означене норме прописује да је свака пресуда Великог већа правноснажна. Овим се указује на то да је пресуда Великог већа, као једине више и *de facto* последње инстанце Суда, већ даном доношења правноснажна, тим пре што више нема правних инструмената којима би се могла побијати.

Наступање правноснажности пресуде, онда када се не ради о пресуди донетој од стране Великог већа, предмет је регулисања наредног става истог члана. Тако, пресуда донета од стране већа постаје правноснажна онда када странке изјаве да неће захтевати да се предмет изнесе пред Велико веће. Правноснажност пресуде наступа и по истеку рока од три месеца по њеном доношењу, ако нека од странака не затражи да се предмет изнесе пред Велико веће, као и у случају када је такав захтев поднет, а панел Суда се негативно изјаснио о њему.

5. Пресуде донете у међудржавним споровима

Поред пресуда које се доносе по индивидуалним представкама, поднетим на основу чл. 34. Конвенције, пресуда може бити донета и на основу представке поднете од стране државе уговорнице. Одредбом чл. 33. Конвенције предвиђено је да страна уговорница може указати Суду на било коју повреду одредби Конвенције или протокола уз њу за коју сматра да се може приписати некој другој страни уговорници.

Означена норма даје овлашћење држави уговорници да на кршење одредби Конвенције од стране друге државе уговорнице указује генерално, а не само у ситуацији када су на неки начин угрожени њени интереси или интереси неког од њених грађана. Ово упућује на закључак да је мотивација међудржавне представке, као једног од инструмената иницирања поступка пред Судом, тежња за постизањем што вишег степена правне сигурности на европском континенту, што је интерес грађана свих

држава чланица, а не само државе која је у конкретном случају одговорна за кршење одређених одредби Конвенције.

Упркос овако постављеном циљу, међудржавне представке су у пракси биле прилично ретке. У целокупној пракси надзорног механизма Конвенције, и када је деловала Комисија за људска права, поднето је свега двадесетак оваквих представки, а Суд је мериторно одлучивао по њима тек у неколико случајева (*Пауновић, М., Царић, С., 2006, стр.33*). Чак и тада, државе уговорнице су представке подносиле у случајевима у којима су биле у вези са индивидуалним жртвама, најчешће услед постојећих међудржавних тензија и спорова политичке природе или онда када су се као жртве повреде јављали њихови држављани. Ретке су биле ситуације када је подношење представке било мотивисано генералном заштитом, која би уствари требало да буде *ratio* чл. 33. Конвенције.

Иначе, о допуштености међудржавне представке могу одлучивати једино веће и Велико веће, с тим што су једине две пресуде којима је Суд мериторно одлучио на бази надлежности из чл. 33. Конвенције донете управо од стране Великог већа. Поред тих пресуда, донетих у предметима *Cyprus v. Turkey* и *Ireland v. United Kingdom*, пред Судом су у току и поступци иницирани од стране Грузије против Русије, који су такође додељени Великом већу. Вероватно због чињенице да су међудржавни спорови пред Судом јако ретки, може се наићи на оцену да је пресуда донета 2001. године, којом је Суд Турску прогласио одговорном за озбиљне повреде људских права на Кипру, по много чему историјска (*Loukis G. Loucaides, L., 2002, стр.225*).

III. ПИЛОТ ПРЕСУДА КАО СПЕЦИФИЧАН ИНСТРУМЕНТ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Пилот пресуда представља специфичну одлуку, својствену правосудном систему Суда у Стразбуру. Мада доношење овакве пресуде није изричито предвиђено одредбама Конвенције, Суд је, суочен са великим бројем предмета, прибегао новом начину одлучивања и специфичној врсти одлуке која се може донети онда када се за то стекне низ услова. Због тога се слободно може рећи да је пилот пресуда производ судске праксе, при чему треба нагласити да, пошто се ради о релативно новој врсти одлуке, ни међу самим судијама не постоји сагласност у вези њеног назива, али често ни у вези неких других суштинских и много значајнијих питања.

Резолуцијом Комитета министара Савета Европе од 12. маја 2004. године Суду је наложено разматрање ефикасности правних средстава на националном плану, у циљу избегавања такозваних репетитивних спорова. Иначе, репетитивним споровима, који се у жаргону често називају и клонираним споровима, сматрају се спорови који су у погледу предмета јако слични и који често указују на одређени недостатак правног система државе у питању. У циљу избегавања одлучивања по свим представкама са сличним предметом спора које су доспеле или се очекује да ће dospети у Суд, овај орган је прибегао доношењу пресуда којима се по стандардној процедури одлучује о основаности представке, али уз указивање на одређени системски недостатак. Тако, поједини аутори сматрају да су пилот пресуде природни и формализовани наставак праксе Суда да се ослања на своје раније одлуке и да предлаже опште мере, јер већ предлог општих мера претпоставља већи број потенцијалних жртава и апликаната (*Ђајић, С., 2012, стр.173*).

Суд је о представци први пут одлучио у форми пилот пресуде у предмету *Broniowski v. Poland*. Представка се односила на обавезу државе да лицима која су после Другог светског рата исељена са подручја која нису ушла у састав Пољске надокнади вредност остављених некретнина. Ову своју обавезу Пољска више деценија није испуњавала, тако да је у Суд приспео јако велики број представки, при чему је према званичним регистрима било око 80.000 лица која су се могла јавити као потенцијални подносиоци представки. У оваквим околностима, Суд је позитивно одлучио о представци у наведеном предмету, али је у својој пресуди указао и на недостатке у правном систему Пољске и потребу да се проблем системски реши.

Анализом пилот пресуде и пилот процедуре може се уочити неколико битних карактеристика ових нових установа у европском систему заштите људских права. Да би пилот пресуда могла бити донета, мора постојати утврђени системски недостатак у унутрашњем праву, односно у националном праву државе чланице. Системски недостатак у ствари представља поступање органа државе чланице које доводи до масовног и учесталог кршења људских права (*Поповић, Д., 2008*). У оваквим околностима, може се очекивати и масовно подношење представки, са истим или сличним предметом спора а самим тим и сличним чињеничним основом, што по логици

ствари може довести и до доношења великог броја пресуда са истом правном аргументацијом и истом одлуком о основаности представке. Логика пилот процедуре у таквим околностима је да треба одлучити о основаности пресуде а, уколико је таква одлука позитивна, односно уколико је утврђена повреда људског права, треба утврдити и сам недостатак правног система државе у питању.

У вези напред наведеног, пресуда би требало да садржи и својеврстан позив за уклањање системског недостатка. Сама констатација да правни систем државе у питању има одређену мањкавост, у смислу дискриминаторног прописа или процедуре која кршење одређеног људског права подиже на системски ниво, свакако није довољна. Из тог разлога, пресуда излази из оквира односа између странака у конкретном спору и интереса индивидуалног подносиоца представке и упућује на потребу да се утврђени недостатак отклони, како би се избегло вођење других сличних поступака, са извесним исходом.

Могло би се рећи да је пилот процедура вишеструко корисна. Утврђивањем такве процедуре Суд избегава вођење великог броја сличних поступака, што доприноси релаксацији његовог правосудног апарата. С друге стране, држава респондент је *de facto* упозната са исходом поступка по истим и сличним представкама, што јој даје могућност да отклањањем утврђеног недостатка избегне губитак великог броја спорова који би сигурно били покренути пред Судом. Најзад, пилот процедура и пилот пресуда су корисни и за подносиоце представки и друга лица која би то евентуално могла бити. Разлог за то је што услед доношења одлуке по представци са истим или готово истим предметом спора вођење поступка постаје сувишно, а повреда њиховог права или слободе бива имплицитно призната, што им даје и могућност остваривања других права која би имали и иначе, да су у поступку учествовали и успели. Могло би се наравно говорити и о користи која је апсолутног карактера и која се тиче подизања поштовања људских права на виши ниво. У сваком случају, суштина пилот пресуде је и да се држави остави одговарајући рок за отклањање утврђеног системског недостатка, због чега долази до заустављања поступка у репетитивним, односно клонираним случајевима. Суд до истека остављеног рока неће одлучивати по истоврсним представкама, а у случају да држава благовремено отклони утврђену мањкавост, подносиоци представки ће решење свог проблема наћи пред органима своје државе, док друга лица која су евентуалне жртве кршења људских права неће ни бити у обавези да се обраћају Суду.

Најзад, поставља се и питање које се тиче унутрашње организације Суда у Стразбуру, у смислу формације која је надлежна да одлучује у репетитивним споровима. Има мишљења, заснованих на чињеници да су прве две пилот пресуде донете од стране Великог већа, да је једино та судска формација надлежна да доноси ову врсту одлука. Овакав став заступале су и неке од судија Европског суда за људска права, сматрајући да је Велико веће и иначе најбоље место за дискусију о проблемима системског карактера (*Byuse, A., 2009, стр.5*). Међутим, новија пракса Суда то демантује. Тако, на пример, пресуда донета у предмету *Ališić and Others v. Bosnia and*

Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and FYR Macedonia, која по свим карактеристикама представља пилот пресуду, није донета од стране Великог већа, већ у редовном поступку од стране седмочланог судског већа.

Треба нагласити да у пракси Суда има пресуда које су јако сличне пилот пресудама, али се таквим пресудама ипак не могу сматрати, услед недостатка неког од напред набројаних битних елемената. Тако, нису ретке пресуде којима се указује на постојање системског недостатка, али без изричитог позива на отклањање такве мањкавости или без одлуке о застајању са поступањем у другим поступцима са сличним предметом. У правној литератури се за означавање таквих одлука може наићи и на термин „квази-пилот пресуде“ (*Buyse, A., 2009, стр.8*). Као пример такве одлуке може се навести пресуда донета у предмету *Vučković and Others v. Serbia*, којом је правно дејство пресуде у значајној мери проширено, и то на сва лица која су жртве повреде права на коју су подносиоци представке указивали.⁶ Овом пресудом, која је тренутно предмет разматрања Великог већа, указано је на системски недостатак који за последицу има повреду забране дискриминације, односно дискриминаторно поступање државних органа у односу на једну категорију лица. Пресудом је наложено и отклањање тог недостатка у року од шест месеци, али није донета децидна одлука о обустављању поступања по представкама у којима се указује на кршење истог права са сличним чињеничним основом и истом правном аргументацијом. Из наведеног разлога, ова пресуда се упркос великој сличности не може сматрати класичном пилот пресудом.

У правној литератури се, услед увођења установа пилот пресуде и пилот процедуре, све више говори о некој врсти уставносудске димензије Суда у Стразбуру. С тим у вези, указује се на то да би се од једне инстанце која пресуђује конкретне спорове изазване повредом људских права Суд могао кретати у правцу поступања које више личи на поступак једног уставног суда. Ипак, треба имати у виду да пилот пресуда у правној теорији и пракси није прихваћена без отпора. Тако, неки аутори најспорнијим сматрају правни основ за доношење пилот пресуде, односно недостатак истог (*Buyse, A., 2009, стр.12*). Па ипак, Комитет министара Савета Европе стао је на становиште да увођење пилот пресуде и пилот процедуре не изискује измене и допуне текста Конвенције.

Упркос примедбама, пилот пресуда егзистира у пракси. У теорији и стручној јавности доминирају позитивни коментари и похвале ове врсте одлуке. У том смислу, занимљиво је мишљење некадашњег председника Суда, који је истакао да се у случају пилот процедуре појединачна представка може посматрати као средство за постизање

⁶ У предмету *Vučković and others v. Serbia*, у којем је поступак пред Великим већем још увек у току, представку су поднели припадници Војске Југославије због неисплаћивања одговарајућег износа дневница током интервенције НАТО 1999. године. Првостепеном пресудом, донетом августа 2012. године, Суд је утврдио да је представка основана у делу који се односи на повреду забране дискриминације, с обзиром да је на име ратних дневница у ранијем периоду већ било вршења исплата појединим припадницима Треће армије Војске Југославије. Услед наведеног, пресудом је Република Србија, као правни сукцесор СР Југославије, обавезана да у року од шест месеци од правноснажности пресуде обезбеди исплату ратних дневница без дискриминације свима који на њих имају право.

циља, а не као циљ сам по себи, као увеличавајуће стакло које открива недостатке у националним правним системима, као термометар који тестира демократску температуру држава (*Wildhaber, L., 2004, стр.92*).

IV. ПРАВНИ ЛЕКОВИ ПРОТИВ ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Генерално гледано, не би се могло рећи да европски систем заштите људских права, оличен првенствено у Суду, има развијен и комплексан систем правних лекова. Наиме, против пресуде донете од стране седмочланог већа постоји могућност изјављивања само једног правног лека, који у пракси не мора увек довести до другостепеног одлучивања, односно до изношења предмета пред Велико веће. Поред тога, нека од правних средстава би се могла према својим особеностима сврстати у правне лекове, тако да ће и она, уз захтев за изношење предмета пред Велико веће, бити предмет разматрања у овом поглављу.

1. Обраћање Великом већу

Обраћање Великом већу представља једини, условно речено, редовни правни лек којим се пресуда донета у првостепеном поступку може побијати. Битно је нагласити да ни ово правно средство не гарантује странци која није задовољна исходом првостепеног поступка да ће о њеној представци одлучивати Велико веће.

Одредбом чл. 43. ст. 1. Конвенције предвиђено је да у року од три месеца од доношења првостепене пресуде свака странка може, у посебним случајевима, да захтева да се предмет изнесе пред Велико веће. Сама формулација ове норме указује да се обраћање Великом већу ипак не може сматрати жалбом каква иначе постоји у националним процесним правима, као и да се поступак по овом правном средству не може схватити као уобичајени апелациони поступак. Наиме, означеном одредбом је предвиђено да се странка може обратити са захтевом за изношење предмета пред Велико веће једино у посебним случајевима, а таквог ограничења свакако нема код редовних правних средстава у правним системима држава уговорница.

Као што је напред наведено, сам захтев за изношење предмета пред Велико веће не гарантује да ће до другостепене процедуре и доћи. Наиме, чл. 43. ст. 2. Конвенције предвиђа да ће Колегијум од пет судија Великог већа прихватити захтев ако се предмет тиче неког важног питања везаног за тумачење или примену Конвенције, односно протокола уз Конвенцију, или пак каквог другог озбиљног питања од општег значаја. Увођење стандарда „предмет који се тиче неког важног питања везаног за тумачење или примену Конвенције“ и „друго озбиљно питање од општег значаја“ може се схватити и као разрада захтева који се поставља пред странке, да се Великом већу могу обратити једино онда када се ради о посебним случајевима. Дакле, Колегијум, или како се такође често назива, петочлани панел Суда, представља тело које ће одлучити да ли је захтев странке за изношење предмета пред Велико веће допуштен, односно да ли се ради о посебном случају, чија ће се посебност по свему судећи огледати у значају за тумачење

или примену Конвенције, или пак у нечему другом што тај случај опет чини специјалним, односно генерално значајним са аспекта рада Суда и његове праксе.

Када говоримо о петочланом панелу, од чије одлуке зависи да ли ће одређени случај бити предмет разматрања од стране Великог већа, треба рећи да је начин конституисања тог тела посебно регулисан Пословником Суда, и то ст. 5. правила 29 тог општег акта. Означеном нормом је прописано да тај панел чине председник Суда, два председника одељења, постављена по принципу ротације, двоје судија одабраних ротацијом међу судијама осталих одељења, и то на период од шест месеци и најмање двоје судија са статусом судија заменика, изабраних од стране одељења, такође на период од шест месеци. Председника Суда, у случају да се изузме из поступка, може мењати потпредседник Суда, док председнике одељења у таквом случају могу заменити потпредседници одељења. Пословником Суда је прописано и да приликом одлучивања о обраћању Великом већу, у састав панела неће улазити судија који је као члан већа одлучивао о допуштености или основаности представке поводом које је донета оспоравана пресуда. У састав панела неће ући ни национални судија државе респондента, односно судија који је изабран са листе државе уговорнице Конвенције против које је представка поднета. Судије које из напред наведених разлога не могу бити чланови панела биће замењене судијама заменицима, изабраним од стране одељења на период од шест месеци. Треба рећи да ће тзв. национални судија, који не може учествовати у раду петочланог панела, ипак учествовати у саставу Великог већа, наравно, у случају позитивне одлуке петочланог панела. Одредбом чл. 43. ст. 3. Конвенције предвиђено је да Велико веће, у случају да захтев прихвати, одлуку доноси у форми пресуде.

Пословник Суда у правилу 73 даје конкретизацију одговарајућих одредби Конвенције које се тичу овог правног лека. Сходно првом ставу тог правила, странке свој захтев подносе секретару Суда у року од три месеца од дана достављања првостепене пресуде. Странке би у захтеву требало да образложе у чему се састоји посебност предмета, односно који су то разлози који предмет чине значајним са аспекта тумачења или примене Конвенције или њених протокола или, пак, зашто он покреће „озбиљно питање од општег значаја“. Од њих се дакле очекује да петочланом панелу у писменој форми презентирају постојање разлога због којих би пресуда требало да буде предмет другостепеног испитивања. У случају одбијања захтева странке, панел такву своју одлуку не мора образложити.

Петочлани судијски панел се руководио различитим разлозима приликом одлуке да захтев странака проследи Великом већу. Панел је најчешће био склон да другостепено одлучивање допусти у предметима где је првостепеном одлуком био досуђен изразито висок износ правичног задовољења, као и онда када се радило о питањима која су се по први пут јављала у пракси Суда. У сваком случају, Конвенција не предвиђа начин евентуалне контроле одлуке петочланог панела о пропуштању предмета Великом већу.

Свакако да широко постављени критеријуми у чл.43. Конвенције омогућавају овом телу да у сваком конкретном случају цени низ разноврсних околности. У пракси Суда има и примера када је петочлани панел одлуку о прослеђивању предмета Велико већу доносио услед тесне већине којом је пресуда донета у првостепеном поступку. Пример за наведено поступање представља случај *Hermi v. Italy*, у којем је колегијум одлучио да омогући изношење предмета пред Велико веће, упркос томе што се у принципу не би могло говорити о предмету који је по било чему посебан и значајан да би био предмет другостепеног испитивања. Једини разлог за одобравање изношења предмета пред Велико веће у наведеном случају лежи у чињеници да је првостепена одлука о основаности представке донета већином од 4 према 3 (*Поповић, Д., 2008, стр.48*).

Различите су одлуке које је Велико веће доносило у поступцима по представкама које су им биле дате у рад на основу чл. 43. Конвенције. Поступајући по представи, Велико веће може користити целокупан спектар овлашћења која су Суду поверена, што подразумева и постизање пријатељског поравнања или брисање предмета с листе (*Лич, Ф., 2007, стр.90*). Велико веће је неретко доносило и одлуке које су биле потпуно другачије од оних које су донете од стране седмочланог већа. У том смислу, јако је занимљива пресуда Великог већа донета у предмету *Lautsi and Others v. Italy*, у којем је подносилац представке тврдио да су распећа, традиционално присутна у италијанским школама, противна начелима секуларног друштва и слободе вероисповести. Мада је седмочлано веће нашло да су наводи подносиоца основани, односно да се у означеном случају радило о кршењу одредби чл. 2. и 9. Конвенције, Велико веће је, поступајући на основу чл. 43, утврдило да таквих повреда у предметном случају, ипак, није било. У образложењу пресуде Великог већа наведено је да присуство симбола распећа у државним школама у Италији представља само обичај, део културе и историјског наслеђа, и да као такво не представља наметање вероисповести, које би иначе било супротно елементарном демократском начелу одвојености државе и религије.

Поступке које Велико веће води у складу са надлежноћу из чл. 43. треба разликовати од оних предмета у којима поступа на основу уступљене надлежности, сходно чл. 30. Конвенције. Наиме, Велико веће у одређеном предмету може поступати и у првом степену, онда када је покренуто неко озбиљно питање од значаја за тумачење Конвенције или протокола уз њу, или ако решење питања пред већем може да доведе до резултата који није у сагласности с неком претходно донетом пресудом Суда. Овде за поступање Великог већа постоји другачији правни основ, ради се још увек о првостепеном одлучивању, при чему је могућност изношења предмета пред Велико веће додатно ограничена изостанком противљења једне од странака у спору. Па ипак, упадљива је сличност разлога због којих се поступање у одређеном предмету уступа Велико већу са разлозима због којих странка може затражити да то судско тело поново одлучује у конкретној правној ствари.

Решавање Великог већа по захтеву незадовољне странке није тако често у пракси Суда. Тако је у 2005. години колегијум заседао шест пута, разматрао је захтеве у 183

случаја обраћања Великом већу на основу чл. 43. Конвенције, док је по том основу Великом већу уступљено само 16 случајева (*Пауновић, М., Царућ, С., 2006, стр.75*).

Током 2013. године Република Србија је била учесник у две расправе одржане пред Великим већем. У предмету *Vučković and Others v. Serbia* представку су поднели припадници резервног састава некадашње Војске Југославије, због неисплаћених ратних дневница током НАТО интервенције 1999. године, при чему је судско веће које је поступало по представци утврдило да је СР Југославија, као правни претходник Републике Србије, повредила чл. 14. Конвенције. Велико веће је у том предмету поступало по захтеву заступника Републике Србије, који је на усменој расправи изнео тврдњу да подносиоци представке немају статус жртве, с обзиром да су им дневнице током 1999. и 2000. године у целости исплаћене, те да су исти практично злоупотребили право на подношење представке. Заступник Републике Србије је на расправи истицао и приговор *ratione materiae*, сматрајући да подносиоци представке нису исцрпели сва правна средства која су им на располагању на националном нивоу. С друге стране, адвокат подносилаца представки је истицао да су спискови са именима лица којима је извршена исплата ратних дневница, достављени од стране тужене државе, фалсификовани. Такође, указивано је на чињеницу да је исплата спорних дневница извршена, према споразуму са Владом Републике Србије, једино припадницима резервног војног састава са територије седам општина, што је и довело до дискриминације. У вези приговора непоштовања редовног правног пута, заступник подносилаца представки је изнео мишљење да у конкретном случају, имајући у виду његову осетљивост, жалба није могла представљати делотворан правни лек. Услед наведеног, по његовој оцени подносиоци представке нису ни имали обавезу да исцрпе сва редовна правна средства пре обраћања Суду. Одлука Великог већа у овом предмету још увек се очекује.

Одлука Великог већа очекује се и у предмету *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and FYR Macedonia*, у којем је петочлани колегијум Суда усвојио захтев Словеније и Србије за изношење предмета пред то тело на основу чл. 43. Конвенције. Иначе, у тој правној ствари, у којој је представка била поднета због проблема са исплатом старе девизне штедње, судско веће је утврдило да су Словенија и Србија повредиле чл. 13. Конвенције и чл. 1. Протокола бр. 1. уз Конвенцију. У расправи пред Великим већем странке су углавном остале при својим ранијим ставовима. Заступник Републике Србије је инсистирао на томе да је девизна штедња која је полагана за време СФРЈ питање јавног дуга ове државе коју су наследиле све бивше републике, због чега то питање треба размотрити у оквиру преговора о сукцесији, а што је и било предмет посебног анекса закљученог уз уговор о сукцесији из 2001. године. Поред тога, заступник Републике Србије је указивао и на околност да су предметна средства која су полагана као девизна штедња потрошена пре распада заједничке државе и то управо на територији Босне и Херцеговине.

2. Тумачење пресуде

Тумачење пресуде свакако не представља правно средство у класичном смислу, којим се може оспоравати правилност одлуке донете од стране првостепеног већа, односно исправност закључака донетих од стране суда у, условно речено, првостепеном поступку. О томе несумњиво сведочи и сам назив овог процесног права странака, које према ст. 1. правила 79. Пословника Суда у року од једне године од изрицања пресуде могу захтевати њено тумачење.

Странка захтев за тумачење пресуде подноси секретару Суда, уз прецизно навођење свих тачака пресуде чија се интерпретација тражи. О захтеву за тумачење, по правилу, одлучује веће у истом саставу у којем је ту пресуду донело. У случају да се из било ког разлога веће не може конституисати у истом саставу, судије које не могу поступати по захтеву биће замењене другим судијама, и то од стране председника Суда путем жреба.

У случају да веће не одбије да поступи по захтеву, исти ће бити достављен и другим учесницима у поступку, са позивом за достављање писмених коментара у року који председник већа одреди. Председник већа може одлучити и о одржавању усмене расправе, уколико нађе да је то целисходно. И у овом поступку, веће о захтеву за тумачење пресуде одлучује у форми пресуде (ст. 4. правила 79. Пословника Суда).

Кроз своју инхерентну надлежност да врши тумачење, Суд неће учинити ништа више до да разјасни значење и опсег који је намеравао да да претходној одлуци. Из наведеног разлога, захтеви за тумачење у вези са новчаним износима које је Суд досудио на име правичног задовољења одбацивани су зато што превазилазе обим „тумачења“ (Лич, Ф., 2007, стр.91).

Када је у питању захтев за тумачење пресуде, ни у ком случају се не може говорити о средству које би могло имати макар и контуре редовног или ванредног правног лека, својственог националним правним системима. Па ипак, тумачење које поступајуће веће Суда у сваком конкретном случају даје, може бити од великог значаја за извршење саме одлуке, односно појашњење обавеза које су пресудом наметнуте држави.

Нешто другачији вид тумачења пресуде предвиђен је чл. 46. ст. 3. Конвенције. Та одредба даје Комитету министара овлашћење да тражи тумачење пресуде уколико праћење њеног извршења отежавају неке нејасне одредбе садржане у истој. У тој ситуацији Комитет министара се може обратити Суду ради тумачења пресуде, при чему је за одлуку о обраћању Суду потребна двотрећинска већина гласова овлашћених представника у Комитету. Очигледно је да се овај вид тумачења пресуде ни на који начин не може схватити као правни лек којим се пресуда донета од стране већа или одбора може побијати, те да се првенствено ради о средству које може бити од значаја тек у процесу извршења пресуде која је стекла својство правноснажности. Због тога ће о овој врсти тумачења пресуде бити више речи у делу рада посвећеном извршењу пресуде.

3. Ревизија – захтев за преиспитивање пресуде

Правно средство које по сврси и разлозима због којих се изјављује има највише сличности са ванредним правним лековима који постоје на националном нивоу несумњиво је ревизија, односно преиспитивање пресуде. Ревизија пресуде, као што је случај и са тумачењем пресуде, није регулисана Конвенцијом, већ једино Пословником Суда.

Ст. 1. правила 80 Пословника Суда даје странци могућност да, у случају сазнања нове чињенице, у року од шест месеци по сазнању исте затражи од Суда да пресуду преиспита. Наведеним правилом прописано је да се у том случају мора радити о чињеници која по својој природи може да има одлучујући утицај, а која Суду није била позната, нити је под разумним околностима могла бити позната самој странци. Подносилац у захтеву мора означити пресуду чије се преиспитивање тражи, уз навођење неопходних података о чињеницама које по његовој оцени могу бити од утицаја на доношење другачије одлуке у тој правној ствари. У прилогу захтева, који се упућује секретару Суда, доставља се и потребна пратећа документација.

О захтеву за ревизију одлучује веће у оригиналном саставу, док ће судије које из било ког разлога не могу узети учешће у поступку бити замењене од стране председника већа жребом. Поднети захтев веће може да одбије, уколико утврди да чињенице на које је указано нису по свом карактеру такве да могу довести до другачије одлуке у односу на ону садржану у пресуди чија се ревизија тражи. У случају да Суд не одбије захтев за ревизију, секретар Суда ће тај захтев доставити осталим учесницима у поступку, уз позив за достављање писмених запажања, у року који је председник већа одредио. Као и у случају захтева за тумачење пресуде, председник већа може одлучити и да у предметној правној ствари закаже усмену расправу, на којој би странке и други учесници у поступку могли да изнесу своје аргументе. И одлуку по захтеву за ревизију, односно преиспитивање пресуде, Суд доноси у форми пресуде.

У судској пракси нема много примера одлука донетих у поступку преиспитивања пресуде. Па ипак, један од примера успешног захтева за преиспитивање пресуде поднет је од стране Републике Румуније у предмету *Stoicescu v. Romania*, у којем је Суд претходно позитивно одлучио по представци румунског држављанина, поднетој због национализације имовине његове рођаке. У предметном случају Румунија је захтевом за ревизију указала Суду на чињеницу да је подносилац представке у поступку пред националним судом у међувремену изгубио статус наследника, из ког разлога је веће у ревизионом поступку одбило његову представку. Треба поменути и свеж пример из праксе Суда, у којем је захтев за преиспитивање пресуде био поднет против одлуке Суда донете у корист Републике Србије. Ради се о предмету *Juhas Djurić v. Serbia* у којем је Суд утврдио да није било повреде чл. 6. ст. 1. Конвенције у вези са правом на приступ суду подносиоца представке, иначе адвоката из Суботице. Суштину представке представљала је тврдња подносиоца да у конкретном случају надлежни органи нису одлучили о адвокатским трошковима насталим у преткривичном поступку. У наведеном

предмету Суд је одбио захтев подносиоца представке за ревизију, нашавши да пракса домаћих парничних судова на коју је у захтеву за преиспитивање пресуде подносилац представке указивао није одлучујућа у смислу правила 80 Пословника Суда. Наиме, подносилац представке је захтевом за ревизију истицао да су домаћи судови усвајали захтеве за надокнаду трошкова истоветне његовом, а као доказ за такву тврдњу доставио је Суду више пресуда Првог основног суда у Београду, донетих у периоду од марта до јуна 2011. године. Па ипак, као што је напред наведено, Суд такву аргументацију подносиоца представке није прихватио, тако да је његов захтев за ревизију пресуде одбијен. Одлучујући о захтеву за ревизију Суд је првенствено имао у виду чињеницу да се подносилац представке позивао на праксу домаћих судова из 2011. године, док је спорна судска одлука донета 2006. године.

V. ИЗВРШЕЊЕ ПРЕСУДЕ

Циљ пресуде којом је Суд утврдио кршење Конвенције јесте наметање правне обавезе туженој држави да оконча то кршење и да исправи његове последице на начин који ће омогућити да се у највећој могућој мери успостави ситуација која је постојала пре кршења (*Лич, Ф., 2007, стр.93*). Наравно, *restitutio in integrum* неће у сваком конкретном случају бити могућ, због чега се у таквим случајевима држави респонденту оставља слобода да спроведе у дело закључке пресуде којом је утврђено кршење Конвенцијом гарантованих права и слобода, путем правних инструмената расположивих на националном нивоу.

Поступак извршења пресуде регулисан је првенствено чл. 46. Конвенције. Означеном нормом је најпре указано на обавезу држава уговорница да се повинују правноснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке. Такође, у ст. 2. наведеног члана предвиђено је да се правноснажна пресуда Суда доставља Комитету министара који надгледа њено извршење.

Суд не располаже средствима за непосредно извршење пресуда које је донео. Па ипак, ауторитет Суда као и одређене правне процедуре и механизми доводе до тога да се његове пресуде, у принципу, беспоговорно извршавају. Често је цитиран део образложења пресуде донете у предмету *Assanidze v. Georgia*, где је истакнуто да треба имати на уму да је одлука Суда „суштински деклараторне природе“. У сваком случају, извршење пресуде подразумева низ различитих аката и радњи државе која је, према донетој пресуди, одговорна за кршење једног или више Конвенцијом гарантованих људских права и основних слобода.

1. Предмет извршења

Предмет извршења може се састојати у великом броју разноврсних радњи, што је иначе одлика пресуда уопште, а не само пресуда донетих од стране Суда. Па ипак, анализом пресуда из досадашње судске праксе, може се закључити да се сви налози који су државама респондентима давани могу класификовати на обавезе које се тичу одређеног новчаног износа, одређене чинидбе, или чак усвајања закона, односно корекције правног система државе уговорнице.

1.1. Новчани износ

Плаћање новчаног износа ће представљати обавезу државе респондента у случају када је пресудом утврђена повреда једне или више одредби Конвенције, на основу чега је досуђено одређено правично задовољење. Јасно је да овај вид извршења генерално не може бити сматран адекватним начином за повраћај у пређашње стање, имајући у виду

да сама досуђена новчана надокнада ретко може надоместити кршење одређеног људског права.

Као вид правичног задовољења Суд ће држави респонденту наложити исплату одређеног новчаног износа, уз навођење рока у којем се исплата мора извршити. Тај рок је најчешће три месеца. Сем тога, држави се може наложити и исплата новчаног износа на име трошкова поступка, као и камате за случај доцње. Камата се обично рачуна према каматној стопи Европске централне банке, увећаној за три процента. Начин на који ће износ правичног задовољења бити опредељен увек зависи од конкретних околности случаја, због чега је тешко на униформни начин дати структуру новчаног износа на који се држава обавезује.

Понекад исплата правичне надокнаде представља реалан проблем за буџет државе која ту надокнаду треба платити. Тако се раније наведеном примеру *Carbonara and Ventura v. Italy* може додати и случај *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*, у којем је држава респондент обавезана на извршење арбитражне одлуке, тј. плаћање неколико десетина милиона долара. У том предмету грчка влада се чак обратила Комитету министара, указујући на немогућност исплате толиког новчаног износа због тешких економских прилика у земљи, што ипак није уродило плодом. Грчка је своју обавезу измирила, додуше са закашњењем од две године.

Општа је оцена да државе своје обавезе по основу досуђених износа правичног задовољења ипак педантно извршавају, како због високих камата које би биле дужне да плате у случају доцње, тако и због других мера које Суду стоје на располагању, о којима ће бити речи у одговарајућем делу овог рада. Можемо закључити и да, са процесног аспекта, извршење одлуке о новчаном правичном задовољењу у правној науци и судској пракси не доводи до неких озбиљнијих расправа и дилема.

Треба поменути да државе чланице настоје да националним прописима предвиде механизме извршења пресуда којима им је наложено извршење новчаних обавеза. Дobar пример за то је Уредба о заступнику Републике Србије пред Европским судом за људска права.⁷ Означеним домаћим прописом предвиђено је да се исплата износа договореног поравнањем или назначеног у пресуди Суда врши из средстава органа Републике Србије чији су акти проузроковали кршење људских права.

1.2. Чинидба

Правично задовољење неретко није довољно за постизање циљева пресуде, односно враћања у пређашње стање и превенције даљих поступака државе респондента који могу довести до сличних последица. Из тог разлога, постоје и другачије обавезе које држави респонденту могу бити наложене. У питању су разне чинидбе, односно мере индивидуалног и општег карактера.

⁷ „Службени гласник РС“, бр. 61/2006.

Дакле, чинидба коју пресудом Суд налаже држави респонденту не мора се увек састојати искључиво из исплате одређене своте новца на име правичног задовољења. У пракси Суда је било доста пресуда које су садржале налог за извршење националних пресуда. Такође, чинидба се може састојати у пуштању лица које је противправно лишено слободе. Тако је у предмету *Assanidze v. Georgia* Суд наложио пуштање на слободу лица за које је утврђено да је противправно лишено слободе. С друге стране, у предмету *Ilić v. Serbia* чинидба која је пресудом била наложена састојала се у извршењу решења донетог од стране надлежног општинског органа. У том предмету се радило о решењу којим је било наложено иселење носиоца станарског права по захтеву власника стана. У сваком случају, у наведеним примерима се ради о конкретној и јасној индивидуалној чинидби.

По логици ствари, индивидуалне мере које се држави могу наложити зависе првенствено од природе утврђене повреде Конвенције. Индивидуална мера се често налаже онда када новчано задовољење није могуће или пак није само по себи довољно да би се успоставила правна ситуација каква би постојала да повреде у питању није било. С тим у вези, у пракси Суда се може наићи и на пресуде којима је Суд налагао поновно отварање поступка пред домаћим судовима. Суд је тако поступао онда када подносилац представке трпи штетне последице услед доношења одређене одлуке националног суда, односно када одлука националног суда производи правне последице које су супротне циљевима Конвенције и конкретним правима и слободама које она гарантује.

Примећено је и да су државе уговорнице, како би заштиту људских права и основних слобода подигле на виши ниво, али и у циљу омогућавања извршења пресуда Суда у Стразбуру, почеле да прибегавају измени сопствених процесних законодавстава. Државе чланице то најчешће чине увођењем нових ванредних правних лекова у правни систем или пак прописивањем нових услова за изјављивање постојећих ванредних правних средстава. Такве промене врше се у циљу стварања правних претпоставки за извршење индивидуалних мера које се односе на употребу пресуде Суда пред домаћим судовима, како би се омогућило поновно отварање поступка пред националним судом.

Реформи процесног законодавства приступила је и Република Србија. Тако Закон о парничном поступку⁸, чл. 426. ст. 1. тач. 11, предвиђа да се поступак који је судском одлуком правноснажно окончан може по предлогу странке поновити ако странка стекне могућност да употреби одлуку Европског суда за људска права којом је утврђена повреда људског права, а то је могло да буде од утицаја на доношење повољније одлуке. На овај начин је домаћим процесним законом предвиђено дејство пресуде Суда у Стразбуру у поступку који се води пред националним судовима.

За разлику од важећег Закона о парничном поступку, последњим изменама нашег националног кривичног процесног права пресуда Суда не представља основ за подношење захтева за понављање поступка, већ захтева за заштиту законитости. У

⁸ „Службени гласник РС“, бр. 72/2011.

наведеном смислу, одредбом чл. 485. ст. 1. тач. 3. Законика о кривичном поступку⁹ предвиђено је да се захтев за заштиту законитости може поднети ако је правноснажном одлуком или одлуком у поступку који је претходио њеном доношењу повређено или ускраћено људско право и слобода окривљеног или другог учесника у поступку које је зајемчено Уставом или Конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода и додатним протоколима, а то је утврђено одлуком Уставног суда или Европског суда за људска права. Чл. 484. истог прописа предвиђено је и да се у случају из чл. 485. ст. 1. тач. 2. и 3. тог законика мора доставити и одлука Уставног суда или Европског суда за људска права.

Пракса Суда била је од утицаја и на реформу националног прекршајног законодавства. Мада важећим Законом о прекршајима, који садржи и процесне норме, пресуда тог суда није препозната као чињеница која може бити од непосредног утицаја на доношење другачије одлуке у одређеној прекршајној ствари, нови Закон о прекршајима¹⁰, који треба да ступи на снагу 01. марта 2014. године, у чл. 280. ст. 1. тач. 5. предвиђа да се прекршајни поступак завршен правоснажном одлуком може поновити ако окривљени стекне могућност да употреби одлуку Европског суда за људска права којом је утврђена повреда људског права, а то је могло да буде од утицаја на доношење повољније одлуке по окривљеног.

Пресуда Суда ће по свему судећи представљати основ за понављање поступка и према Закону о општем управном поступку чије се усвајање очекује у наредном периоду. Наиме, према чл. 139. ст. 1. тач. 12. радне верзије новог Закона о општем управном поступку, поступак окончан решењем против којег се не може изјавити жалба поновиће се на захтев странке или по службеној дужности, ако став из накнадно донете одлуке Европског суда за људска права у истој ствари може бити од утицаја на законитост окончаног управног поступка.

У пракси су чести и случајеви када је тужена држава поступала по препорукама Суда, садржаним у образложењу пресуде, без обзира на то што чинидба у питању није била изреком непосредно наложена. Овде се може говорити о препорукама појединачне или опште мере. У новијој пракси Суда, каква постоји по Протоколу бр. 11 уз Конвенцију, препорука Суда у образложењу пресуде постала је готово уобичајена у једној нарочитој класи турских предмета (*Поповић, Д., 2008, стр.94*). Први такав предмет био је *Gençel v. Turkey*, у којем је Суд у образложењу пресуде закључио да састав националног суда није одговарао захтеву за непристрасно суђење. Наведеном пресудом Суд је утврдио кршење одредбе чл. 6. Конвенције, јер су се у саставу националног суда у конкретном случају нашле и војне судије, које представљају саставни део војне хијерархије.

Препоруке садржане у образложењу пресуде могу се односити и на мере које су општег карактера, које се као такве не односе на конкретне индивидуалне чинидбе. У пракси Суда постоје два концепта давања таквих препорука. Тако, има пресуда у којима

⁹ „Службени гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013.

¹⁰ „Службени гласник РС“, бр. 65/2013.

се препорука даје изричито и конкретно, али и оних којима се препорука даје на неки начин прећутно, тако да се те мере могу наслутити само из контекста образложења пресуде у питању.

Као пример пресуде којом је од стране Суда држави респонденту непосредно наложено извршење опште мере може се узети пресуда у предмету *Botazzi v. Italy*. У том предмету подносилац се жалио на дуго трајање поступка пред италијанским судом, који се иначе тицао утврђивања права на борачку пензију. Суд је утврдио да је у том предмету дошло до повреде чл. 6. Конвенције, а у образложењу пресуде је констатовано да је против Италије већ донето 65 пресуда због претеране дужине трајања судског поступка. Образложење наведене пресуде садржи и оцену да повреде у питању „одражавају трајну ситуацију која још није добила решење и у којој странке немају на располагању домаће правно средство“. Након пресуде донете у напред наведеном предмету италијански парламент је усвојио такозвани „Пинтов закон“ по којем странка може потраживати надокнаду штете због одуговлачења судског поступка.¹¹

С друге стране, у предмету *Kudla v. Poland*, у којем је подносилац представке током кривичног поступка провео у притвору преко четири године, Суд је у образложењу пресуде констатовао да држава респондент не располаже делотворним правним средством којим би се подносилац представке у предметном случају могао користити. Овде Суд није директно наложио какав би правни лек у постојећи систем правних средстава требало увести, али је констатација коју је дао сама по себи била довољна да се по препоруци поступи, пре свега у циљу избегавања доношења нових пресуда на штету државе респондента.

Пракса појединих држава уговорница упућује на то да се обавезе које се односе на исплату одређеног новчаног износа далеко чешће извршавају у односу на обавезе које подразумевају неку врсту чинидбе, посебно уколико се чинидба односи на измену процедуре пред државним органима за коју је пресудом Суда утврђено да је дискриминаторне природе. У том смислу је занимљив пример из Бугарске, где је стручна јавност констатовала да се у погледу појединачних и општих мера које се односе на права верских и етничких мањина реализују само парцијалне опште и ограничене појединачне мере (*Грозев, Ђ., Доросиев, Р., 2009, стр.10*). Наведени аутори су ту пре свега мислили на случај верских лидера бугарских муслимана, погођених одлукама појединих политичких партија, као и на немогућност особа које се декларишу као етнички Македонци да региструју своју политичку странку, у вези чега је донето чак пет пресуда Суда.

¹¹ Слично решење је предвиђено и у Републици Србији последњим изменама Закона о уређењу судова, које су на снази од 01.01.2014. године. Тим изменама предвиђена је могућност непосредно вишег суда да, поступајући по захтеву странке, утврди примерену надокнаду за повреду права на суђење у разумном року, уколико нађе да је захтев поднет у том смислу основан. Виши суд има и могућност да одреди рок у којем ће нижи суд окончати поступак у којем је учињена повреда права на суђење у разумном року.

1.3. Усвајање закона

Суд у појединим случајевима није презао чак ни од давања налога туженој држави да усвајањем или изменом одређеног законског акта подигне ниво заштите људских права лица под њеном јурисдикцијом. Оваква активност, уз доношење пилот пресуда, представља још један аргумент у прилог тези о уставносудској димензији деловања Суда.

У предмету *L. v. Lithuania* подносилац представке је било лице које је намеравало да изврши промену пола, у складу са Грађанским закоником тужене државе из 2001. године. Међутим, наведеним закоником је прописано да ће посебан закон којим ће бити прописани услови и поступак промене пола накнадно бити донет, што није био случај у време када је представка поднета и када је о њој било решавано пред седмочланим већем Суда. Из наведеног разлога, Суд је нашао да је у предметном случају дошло до повреде одредби чл.3, 8, 12. и 14. Конвенције. Суд је држави респонденту наложио усвајање закона, у складу са одговарајућом одредбом Грађанског законика која на то обавезује, и то у року од три месеца по правноснажности пресуде.

Занимљиво је поменути и случај *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*. У том предмету је Велико веће одлучивало о сагласности уставних одредби са Конвенцијом. Велико веће је том приликом утврдило да су неке од норми Устава Босне и Херцеговине, које регулишу начин избора у Дом народа Парламентарне скупштине и Председништво Босне и Херцеговине, дискриминаторне природе у односу на припаднике националних мањина, то јест у односу на грађане који не припадају неком од конститутивних народа. У пресуди је закључено да је на тај начин прекршен чл. 14. Конвенције у вези чл. 3. Протокола бр. 1 који гарантује право на слободне изборе. Такође, наведеном пресудом је утврђена и повреда чл. 1. Протокола бр. 12 којим је прописана општа забрана дискриминације. Суд је у образложењу пресуде оценио и да у конкретном случају не постоји разумно и објективно оправдање за одржавање на снази постојећих одредби којима се чини дискриминација.

Као што је напред већ речено, у пракси се дешавало да своју легислативу мењају и државе које нису биле обавезане конкретном одлуком Суда, што је доводило до ситуације која је до пре двадесетак година била незамислива у међународном праву, да индивидуални поднесак и одлука Суда на основу тог поднеска могу остварити утицај на правне системе четрдесет и седам држава чланица Савета Европе (*Мијовић, Љ., 2010, стр.243*).

2. Овлашћења Европског суда за људска права

Централну улогу у поступку извршења пресуда донетих од стране Суда има Комитет министара Савета Европе. Иако Суд не располаже сопственим механизмима за непосредно извршење донетих пресуда, он ипак има на располагању одређена средства

којима се може користити у ситуацијама када држава респондент не извршава прописану обавезу. Ради се о процесним овлашћењима предвиђеним Конвенцијом (чл. 46.) и Пословником Суда (правила 91-99), прецизније дефинисаним Протоколом бр. 14 (чл. 16.), која Суд позиционирају као орган надлежан за доношење одлуке којом се констатује изостанак извршења пресудом одређене обавезе.

Суд је најпре, према чл. 46. ст. 3. Конвенције, овлашћен да врши тумачење пресуде која се треба извршити. Комитет министара се, ако сматра да праћење извршења правноснажне пресуде отежава неки проблем у вези са њеном интерпретацијом, може обратити Суду ради доношења одлуке поводом питања тумачења. За усвајање одлуке о обраћању Суду потребна је двотрећинска већина гласова овлашћених представника у Комитету. Приликом упућивања захтева за тумачење пресуде Пословник Суда захтева да, поред јасно и прецизно постављеног питања, у прилогу захтева буду достављене и информације о дотадашњим активностима на извршењу пресуде, уколико је таквих активности било. Уз захтев се доставља и копија пресуде у питању, као и име и адреса лица које је у име Комитета министара овлашћено да Суду даје евентуална појашњења. Одговор на захтев Комитета министара Савета Европе даје Велико веће, веће или одбор, у саставу у којем је пресуда и донета. Уколико се судска формација која је у меритуму одлучивала не може састати у истом саставу, попуна упражњених места се врши путем жреба. Правилем 93 Пословника Суда предвиђено је да ће одлука донета поводом захтева за тумачење пресуде бити сматрана коначном, а могућност извојених мишљења појединих судија код ове врсте одлуке изричито је искључена. Копије одлуке се, поред Комитета министара Савета Европе, достављају и осталим учесницима у поступку, дакле странкама и евентуалним трећим лицима, али и комесару за људска права Савета Европе.

Друго важно овлашћење Суда приликом извршења пресуда предвиђено је чл. 46. ст. 4. Конвенције, који је укључен у Конвенцију ступањем на снагу Протокола бр. 14. Према тој одредби, ако Комитет министара сматра да нека страна уговорница не извршава правноснажну пресуду, он се може обратити Суду и затражити да он утврди да ли је страна уговорница пропустила да испуни обавезу у питању. Овакво питање упућује се на основу одлуке усвојене двотрећинском већином у Комитету, након достављања званичног обавештења конкретної држави уговорници. С тим у вези, ст. 5. истог члана предвиђа да ће Суд, ако утврди да држава у питању не испуњава пресудом утврђену обавезу, упутити предмет Комитету министара ради разматрања мера које треба предузети. Уколико Суд утврди да чл. 46. ст. 1. Конвенције није прекршен, вратиће предмет Комитету министара који закључује расправу о том предмету.

И у случају оваквог обраћања Комитета министара Суду предвиђена је обавезна форма, сходно правилу 95 Пословника Суда. Према овом правилу образложени захтев се упућује секретару Суда, а у прилогу истог доставља се и спорна пресуда, као и информације о дотадашњим активностима на плану извршења, уколико је таквих активности било. У прилогу захтева доставља се и копија званичног обавештења упућеног држави уговорници (уговорницама), затим одлука Комитета министара донета

у смислу чл. 46. ст. 4. Конвенције, име и адреса једног или више лица одређених да у име Комитета министара Суду дају евентуална појашњења, као и копије свих осталих докумената која могу бити од значаја за разјашњење конкретног питања.

О захтеву Комитета министара, који у суштини представља захтев за давање одговора на питање да ли је одређена држава поступила по пресуди којом јој је наложена конкретна обавеза, сходно правилу 96, одлучује Велико веће. Председник Великог већа обавештава Комитет министара и странке да у вези постављеног питања могу упутити писана запажања у предвиђеном року. Велико веће може одлучити да о поднетом захтеву одржи и јавну расправу. Према правилу 99 Пословника суда, Велико веће по овом захтеву одлучује у форми пресуде. Пресуда се, поред Комитета министара, доставља и странкама, затим трећим лицима која су била укључена у поступак, али и Комесару за људска права Савета Европе.

Из наведених одредби, на први поглед, може се стећи утисак да је улога Суда у поступку извршења, чак и након измена текста Конвенције извршених Протоколом бр. 14, јако мала и да његова констатација да држава у питању није испунила наметнуту обавезу представља акт процедуралне природе, који је само део обавезне форме. Међутим, без такве одлуке активност Комитета министара би могла бити проблематична, нарочито у ситуацији у којој одређена држава тврди да је предузела потребне активности за извршење пресудом утврђене обавезе. Судска одлука, којом је утврђено да одређена држава није испунила своју обавезу, представља правни основ за даљу активност Комитета министара.

3. Овлашћења Комитета министара Савета Европе

Несумњиво је да централно место у поступку извршења пресуда Суда има Комитет министара Савета Европе. Комитет министара не представља саставни део система Европског суда за људска права, већ се ради о органу једне међународне организације, са изворно другачијим компетенцијама. Па ипак, имајући у виду да су пресуде Суда у Стразбуру „суштински деклараторне природе“, у циљу обезбеђења њиховог извршења, било је неминовно одредбама Конвенције институционализовати улогу Комитета министара.

Комитет министара је један од три главна органа предвиђена Статутом Савета Европе, поред Парламентарне скупштине и Секретаријата. Овај орган чине министри иностраних послова држава чланица који се састају два пута годишње. Како би био омогућен континуитет у раду Комитета министара, између заседања овај орган делује на нивоу сталних представника држава чланица, акредитованих при Савету Европе. Иначе, у надлежност Комитета министара спада давање препорука државама чланицама, као и усвајање текстова уговора и конвенција. Овај орган је надлежан да одлучује и о пријему нових чланица, суспензији чланских права и искључењу из чланства Савета Европе (*Јанковић, Б., Радивојевић, З., 2011, стр.215*).

Када говоримо о улози Комитета министара у процесу извршења пресуда Суда, битно је поменути и Одељење за извршење пресуда Европског суда за људска права, на чију надлежност указује већ и сам његов назив. Ради се о помоћном органу Комитета министара, у чијем саставу се налазе правници и други стручни саветници, који сарађују са државама на плану утврђивања мера извршења пресуда. Одељење за извршење пресуда Европског суда за људска права пружа саветодавну помоћ Комитету министара приликом извршења пресуда у појединим случајевима. Иначе, наведено одељење функционише у саставу Управе за људска права и правне послове, одговорне за послове надзора над извршењем пресуда, која је пак у организационом смислу део Секретаријата Комитета министара.

Комитет министара на два начина доприноси извршењу пресуда Суда. Најпре, он подстиче државе чланице Савета Европе да усвајају одређене опште мере које доприносе лакшем извршењу пресуда из Стразбура. Поред тога, Комитет министара се стара о извршењу сваке појединачне пресуде коју Суд донесе. Као примери за прву функцију Комитета министара могу се навести Препорука о поновном испитивању и понављању извесних случајева пред домаћим органима након пресуде Суда из 2000. године, Препорука у вези са унапређивањем домаћих правних лекова из 2004. године, а нарочито резолуција донета исте године у вези пресуда које откривају системске проблеме, односно такозваних пилот пресуда о којима је напред било више речи.

Комитет министара поред мера општег карактера којима утиче на правне системе држава чланица Савета Европе и процесно право које се примењује пред Судом, врши и мониторинг извршења самих пресуда донетих од стране Суда, чиме даје смисао одлукама те међународне правосудне институције, увећава квалитет правне заштите која се пружа грађанима држава чланица али и доприноси остваривању принципа правне сигурности безмало на читавом европском континенту. У наведеном смислу, одредбом чл. 46. ст. 2. Конвенције предвиђено је да се правоснажна пресуда Суда доставља Комитету министара који надгледа њено извршење. На основу наведене норме, Комитет министара од влада држава чланица захтева извршење пресуда и извештавање о мерама предузетим на том плану. Такође, пракса је и да се од државе чланице захтева да поднесе бар два извештаја годишње о корацима које предузима да би испоштовала одлуку Суда.

Као што је напред речено, чл. 46. ст. 4. Конвенције прецизније је дефинисана улога Комитета министара као органа који покреће иницијативу пред Судом за утврђивање евентуалног пропуштања државе да изврши пресудом наложене обавезе. Одлука коју Суд доноси по овом захтеву представља основ за даље деловање Комитета министара на плану извршења пресуде или, прецизније речено, на плану предузимања мера које имају за циљ да државу приморају да изврши пресуду. Под таквим мерама се иначе подразумева низ активности на дипломатском нивоу. Лица која су заинтересована за извршење одлука Суда могу се, у случају да одређена конкретна одлука није извршена, обратити Комитету министара посредством његовог Секретаријата. По логици ствари Комитету министара ће се обратити грађани у чију корист је пресуда донета, односно у

чију корист држава треба да испуни обавезе. Копија поднеска који подносилац представке упућује Секретаријату Комитета министара прослеђује се и Одељењу за извршавање пресуда Европског суда за људска права.

О томе колики значај Комитет министара придаје својој улози контролора извршења пресуда Суда сведочи и чињеница да је шест састанака овог органа у току године посвећено управо тој његовој надлежности. Конкретна пресуда ће бити на дневном реду Комитета министара све до доношења резолуције којом ће бити констатовано да је пресуда коначно извршена. У случају када се у извршењу одређене пресуде у пракси јављају посебне тешкоће, а не постоји могућност да се једино уз помоћ редовних састанака Комитета министара држава приволи да пресуду изврши, приступиће се мање популарним мерама које овом органу стоје на располагању. Тако, Комитет министара у случају одбијања државе да изврши пресудом утврђене обавезе може доносити посебне резолуције којима се од државе чланице изричито тражи извршење пресуде у питању, понекад и уз претње суспензијом чланства у Савету Европе.

Из праксе извршења пресуда Суда занимљив је случај *Loizidou v. Turkey* у којем је, након вишегодишњег одбијања Турске да исплати досуђени износ правичног задовољења, обавеза извршења предметне пресуде унета у Споразум о придруживању закључен између Европске уније и те државе. Након тога Турска је коначно приступила извршењу својих обавеза по тој пресуди.

Када говоримо о улози Комитета министара у извршењу пресуда Суда, значајно је поменути и случај *Denmark, France, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*, познатији као „Грчки предмет“. У овом предмету је више држава указало на систематско кршење људских права у Грчкој по преузимању власти од стране војне хунте. Треба поменути да је Грчка, како би избегла извршење мера наложених резолуцијом Комитета министара, 1969. године иступила из чланства Савета Европе. Овакво стање је трајало до 1974. године и поновног успостављања демократског поретка у земљи, након чега је Грчка поново постала чланица Савета Европе.

4. Овлашћења осталих органа у систему Савета Европе

Поред Комитета министара, чија је улога у погледу извршења пресуда Суда институционализована и на неки начин редовна, значајну улогу у надзору над извршењем пресуда у појединим случајевима имају и други органи који делују у систему Савета Европе. Међу тим органима треба поменути Парламентарну скупштину, комесара за људска права и генералног секретара Савета Европе.

Када је у питању Парламентарна скупштина Савета Европе, фокус њене пажње је на старијим предметима, односно пресудама које на извршење чекају дуже од пет година, као и на предметима који су нарочито важни или хитни. У таквим ситуацијама, овај орган врши притисак на делегате из државе која није извршила пресуду.

Парламентарна скупштина то чини тражењем обавештења о разлозима због којих држава из које долазе није приступила испуњењу пресудом утврђених обавеза.

У циљу квалитетнијег надзора над извршењем пресуда, при Парламентарној скупштини Савета Европе делује Комитет за правна питања и људска права, чије је деловање допунско у односу на надзор који врши Комитет министара (*Пауновић, М., Царић, С., 2006, стр.80*). Иначе, подносиоци представки се у случају неизвршења пресуде могу обраћати и овом телу, премда се такав начин комуникације не може сматрати редовном процедуром извршења, имајући у виду да су та овлашћења пре свега „у опису посла“ Комитета министара.

Значај Парламентарне скупштине Савета Европе за извршење пресуда Суда у Стразбуру почива на њеном саставу и начину рада. Примера ради, парламентарци могу помоћи у вршењу притиска на тужену државу, али и Комитет министара, постављањем усмених или писаних питања и покретањем других иницијатива (*Лич, Ф., 2007, стр.106*).

Разговоре са одговарајућим представницима државе чланице који имају за циљ извршење пресуде може водити и комесар за људска права, а у изузетним ситуацијама и сам генерални секретар Савета Европе. Ови разговори имају дипломатски карактер, где ранг лица која се у име Савета Европе интересују за извршење пресуде треба да укаже на озбиљност очекивања да држава чланица приступи извршењу својих обавеза. Генерални секретар Савета Европе се тако интересовао за извршење пресуде донете у случају *Loizidou v. Turkey*.

5. Улога заступника пред Европским судом за људска права

У поступку пред Судом интересе држава против којих су представке поднете штите њихови заступници, односно агенти.¹² Према правилу 35 Пословника Суда, које регулише заступање уговорних страна, уговорне стране заступају агенти, којима могу помагати адвокати и саветници. Јасно је да се улога заступника првенствено састоји у поступању у име државе током самог поступка по представци, односно у предузимању одговарајућих процесних радњи које имају за циљ постизање успеха у спору са аспекта државе у питању. Ове активности су првенствена функција заступника, али он има и низ других јако битних задужења, укључујући и оне везане за извршење пресуда Суда у

¹² Имајући у виду комплексност посла који обавља, државе чланице практикују да правни статус и улогу заступника дефинишу путем одговарајућег општег правног акта. Тим прописом се на ближи начин дефинише не само надлежност заступника, већ и организација службе, односно државне агенције чији је заступник саставни део. У нашем националном праву то је учињено у форми Уредбе о заступнику Републике Србије пред Европским судом за људска права која у суштини представља пречишћен текст некадашње Уредбе о заступнику Државне заједнице Србија и Црна Гора пред Европским судом за људска права. Наведеном уредбом је пре свега дефинисана основна улога заступника, односно да исти заступа Републику Србију пред Европским судом за људска права у складу са Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода и додатним протоколима уз Конвенцију, као и да се комуникација између Републике Србије и Европског суда за људска права одвија посредством заступника.

Стразбуру. Представићемо правила Уредбе о заступнику Републике Србије пред Европским судом за људска права, која уређују улогу заступника у извршењу пресуда тог Суда.

За ову надлежност заступника најзначајније је поменути одредбу чл. 6. ст. 2. наведене Уредбе. Означеном одредбом је изричито прописано да се заступник стара о извршавању пресуда донетих против Републике Србије. На овај начин је домаћим прописом заступник, односно државни агент Републике Србије, изричито одређен као учесник у процесу извршења пресуда Суда.

Уредбом о заступнику Републике Србије пред Европским судом за људска права предвиђени су и други видови ангажовања заступника, за које се може рећи да су од посредног значаја за извршење пресуда донетих од стране Суда, али и за својеврсно превентивно деловање у циљу спречавања доношења пресуда на штету Републике Србије пред овом међународном судском институцијом. Тако је чл. 6. ст. 1. Уредбе предвиђено да се пресуде Суда, донете у поступцима у којима је Република Србија једна од странака, преводе и објављују у „Службеном гласнику Републике Србије”. Наведено правило има за циљ упознавање домаће јавности са делатношћу Суда, првенствено ради увида у његову праксу која би требало бити узета у обзир и у поступцима које воде национални судови и органи управе. У наведеном смислу, као добар пример треба поменути недавно објављену збирку одлука и пресуда Суда у Стразбуру, којом су обухваћене одлуке донете у предметима у којима је тужена била Република Србија у периоду од марта 2012. до марта 2013. године, а што представља наставак раније праксе заступника Републике Србије пред Судом. Својеврсно „превентивно“ деловање заступника предвиђено је и чл. 7. Уредбе. Том одредбом предвиђено је овлашћење заступника да, када у поступку пред Судом утврди да домаћи пропис није у складу са Конвенцијом, о томе обавести надлежне органе државне управе и Владу и укаже на неопходност усклађивања прописа са Конвенцијом.

Улога нашег заступника пред Судом у процесу извршења пресуде слична је улози коју имају заступници осталих држава које су ратификовале Конвенцију. С тим у вези, није на одмет као пример из окружења навести да се у Републици Бугарској Представништво Републике Бугарске при Европском суду за људска права сматра главним органом одговорним за извршење пресуда донетих против те државе (*Грозев, Ђ., Доросиев, Р., 2009, стр.7*). Па ипак, када се ради о заступницима појединих држава чланица Савета Европе, може се наићи на државне агенте који имају низ додатних компетенција које могу имати посредни значај за извршење пресуде Суда. Тако се у Мађарској сви релевантни прописи, нацрти нових законских аката, шаљу Канцеларији заступника ради давања мишљења о њиховој усклађености са Конвенцијом. У Великој Британији се чак тражи да уз сваки законски предлог буде приложена посебна званична изјава заступника о његовој усклађености са Конвенцијом, што је у земљама чланицама Европске уније прописано као обавеза у вези са усклађеношћу закона са комунитарним правом (*Пауновић, М., Царић, С., 2006, стр.81*).

Треба рећи да постоје иницијативе за значајне промене у устројству заступника Републике Србије пред Судом и његовом односу према националним државним органима. Циљ тих промена је његово инкорпорисање у свеобухватни систем заштите државних имовинских интереса. Према радној верзији Закона о правобранилаштву Министарства правде и државне управе Републике Србије (чл. 13.) предвиђено је да Републику Србију пред Судом заступа државно правобранилаштво, као и да послове заступања пред Судом обавља заменик државног правобраниоца који је постављен и за заступника Републике Србије пред Судом. Радном верзијом Закона о правобранилаштву нису предвиђене значајније измене у начину рада и надлежностима државног агента Републике Србије, осим што је у организационом погледу предвиђено његово измештање из Владе Републике Србије у састав Државног правобранилаштва. Иначе, одредбе о обавези заступника да се стара о извршењу пресуда којима је утврђено кршење одредби Конвенције од стране Републике Србије, као и о објављивању пресуда у Службеном гласнику Републике Србије, садржане су и у тексту радне верзије наведеног прописа. Са практичне тачке гледишта, по усвајању Закона о правобранилаштву, не би требало очекивати битније промене у овлашћењима и начину рада нашег државног агента, нити у његовој улози у поступку извршења пресуда Суда у Стразбуру.¹³

6. Извршење пилот пресуда

Особености пилот пресуда доводе и до неких специфичности приликом њиховог извршења. Подсећања ради, пилот пресудама се сматрају пресуде којима се утврђује постојање системског недостатка у унутрашњем праву и истовремено налаже отклањање тог недостатка, уз обустављање поступања у свим репетитивним предметима до испуњења обавезе из пилот пресуде од стране државе уговорнице у питању.

Специфичност извршења пилот пресуда се пре свега тиче рока у ком држава уговорница треба извршити пресудом утврђене обавезе, тј. отклонити установљени системски недостатак. Како се у случају пилот пресуде не ради о једноставној чинидби или исплати одређене новчане своте већ о корекцијама правног система које често могу представљати јако захтевну операцију, одређивање разумног рока може бити прилично

¹³ Када говоримо о правобранилачкој служби, треба поменути да од деловања тог органа и његове успешности у заштити државних имовинских интереса умногоме зависи и број поступака који се против Републике Србије воде пред Судом. Наиме, у пракси је било доста примедби на рачун рада Републичког јавног правобранилаштва у том смислу што је оно ретко прибегавало постизању поравнања пред националним судовима, онда када су изгледи за успешно окончање спора били мали. Због тога се велике наде полажу у Закон о правобранилаштву, након чијег усвајања ће и ова врста надлежности правобранилачке службе бити боље дефинисана, услед чега ће чешћим постизањем поравнања велики део предмета бити решен пред домаћим судовима, без потребе покретања поступака пред Судом у Стразбуру.

деликатан задатак. У сваком случају, рок који се држави оставља мора бити у складу са сложеношћу обавеза чије испуњење се од ње очекује, уз ограду да тај рок, ипак, не би смео бити претерано дуг. Код одређивања разумног рока треба имати у виду и да је идеја пилот пресуде да, по испуњењу обавезе утврђене конкретном пресудом, спонтано у оквиру институција државе уговорнице дође и до решења других спорова који су у форми представке већ доспели пред Суд или постоје изгледи да ће се то десити.

У стручној литератури се основано поставља и питање сврхе пилот пресуде у ситуацији када држава не одговори позитивно на обавезе које су у њој утврђене, односно у случају када одбије да отклони системски недостатак. У тој ситуацији би се могао јавити проблем како поступити у репетитивним споровима, који чекају на решавање, а нарочито оних који се тичу дужине трајања поступака. Тако, у ситуацији када је много примедби на трајање поступка пред националним судовима, замрзавање представке на међународном нивоу деловало би на неки начин иронично (*Buuse, A., 2009, стр.13*).

Најзад, указује се и на проблем могуће политизације извршења пресуде. Наиме, у случају када општу меру треба да усвоји парламент одговорне државе, у пракси може доћи до тога да се извршење пресуде нађе у жижи политичких превирања и сучељавања владе и опозиције у одговорној држави. Разлог томе је чињеница да то тело дејствује спорије од носилаца извршне власти и да обавезно води политичку расправу која претходи одлучивању (*Поповић, Д., 2008, стр.100*).

VI. ДОМАШАЈ И ЗНАЧАЈ ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Имајући у виду специфичности пресуде Суда, у теорији и пракси често се поставља питање њеног домашаја. Реч је о више дилема које се тичу: потенцијалног прецедентног карактера пресуде Суда, односа између пресуде и одлука донетих на националном нивоу, као и могућности дејства пресуде у односу на лица која нису непосредно учествовала у поступку.

У вези прве дилеме, можемо приметити да се у великом броју пресуда Суд позивао на одлуке које је раније доносио у истим или сличним случајевима, што неретко чине и сами подносиоци у својим представкама, као део правне аргументације. Ово је неке ауторе навело на размишљање о прецедентном карактеру пресуде те међународне правосудне институције (*Поповић, Д., 2008, стр.109*). Заиста, у раду Суда, процедури која се пред њим примењује, па и самој форми пресуде, може се приметити велики утицај англо-саксонског права. То ипак не значи да пресуде које Суд доноси имају прецедентни карактер, тим пре што одредбама Конвенције, као најзначајнијег извора права које Суд примењује, није прописано да је приликом одлучивања Суд везан одлукама које је раније донео. Штавише, Конвенција управо предвиђа могућност одступања од устаљене судске праксе, и то као један од основа за уступање надлежности Великом већу, применом чл. 30. тог међународног акта.

Друга недоумица се тиче односа између пресуде Суда и националних пресуда и грађана држава чланица Савета Европе. С тим у вези развила се такозвана доктрина четвртог степена, која у правној литератури и пракси углавном није наишла на прихватање. Поменути скуп поставки би се најкраће могао уобличи у формулу која каже да Суд не представља четврту инстанцу суђења, односно да није ни у каквом облику надређен националном правосудју, нити може контролисати одлуку донету од стране домаће највише инстанце (*Поповић, Д., 2008, стр.116*). Услед наведеног, у пракси често долази до одбацивања поднетих представки које су погрешно формулисане као својеврсна жалба изјављена против одлуке неког од националних судова. Па ипак, мада Суд ни на који начин није хијерархијски надређен националним судовима, јасно је да његова пракса значајно утиче на праксу судова држава чланица, указивањем на начине правног закључивања који доводе до кршења одредби Конвенције. Као пример можемо навести пресуду донету у случају *Maresti v. Croatia*, којом је Суд утврдио повреду права гарантованог чл. 4. Протокола бр. 7, да лице не буде суђено или кажњено два пута у истој ствари. У конкретном случају Суд је нашао да је повреда наведеног права учињена консекутивним вођењем прекршајног и кривичног поступка, при чему се оптужба у оба поступка базирала на истим чињеницама (*Novosel, D., Rašo, M., Burić, Z., 2010, стр.789*). Означена пресуда је имала веома велики утицај како на судску праксу Републике Хрватске, тако и на одлучивање судова у осталим државама из окружења, укључујући и судове Републике Србије.

Када је у питању трећа дилема, треба рећи да су аутори текста Конвенције пошли од става да одлуке Суда имају правно дејство *inter partes*, тј. једино међу странама у спору. На наведено указује и садржина чл. 46. Конвенције, према којем је држава чланица дужна да се повинује правноснажној пресуди Суда, донетој у предмету у којем је била странка. Међутим, очигледно је да новија пракса Суда, оличена пре свега у пилот пресуди и пилот процедури, управо упућује на могућност да пресуда има дејство и у односу на лица која у поступку нису учествовала. Овакво дејство пресуда ће имати и у ситуацијама, које су још увек ретке, када се одговорној држави одређује обавеза у виду доношења неког прописа или усаглашавања националног права са одредбама Конвенције.

Нема сумње да је значај пресуда Суда давно превазишао оквире регулисања конкретних правних спорова, односно одлучивања о повредама Конвенције у појединачним поступцима покренутим пред Судом. Упркос томе што Конвенција не предвиђа прецедентни карактер пресуда нити њихово дејство у односу на трећа лица, као ни могућност непосредног преиспитивања пресуда националних судова у поступку пред Судом, пракса је показала да су овакве установе, у већој или мањој мери, имплицитно прихваћене од Суда. Чињеница да пресуде донете од стране Суда у Стразбуру утичу на начин његовог одлучивања у каснијим поступцима, упркос одсуству изричите норме која га на то обавезује, јасно говори у прилог утицаја ранијих пресуда на одлучивање Суда. Очигледно је и дејство пресуда на националне правне системе, у виду утицаја на судску праксу држава чланица, о чему сведочи и малопре наведени случај *Maresti v. Croatia*. Сем тога, било је и пресуда Суда које су утицале на измену националних законодавстава, где су доношење нових и измена постојећих прописа имали за циљ усаглашавања домаћих правних система са правом које Суд примењује, а тиме посредно и са ефектима примене Конвенције. Иако се пресуде националних судова пред Судом не преиспитују на начин на који се то чини у уобичајеном апелационом поступку, анализа одлука националних судских органа и органа управе неминовна је у поступку одлучивања о евентуалној повреди Конвенцијом гарантованих права и слобода. Услед свега наведеног, мало се тога може замерити оцени Суда изнетој у пресуди донетој у случају *Loizidou v. Turkey*, када је он истакао „да је Конвенција уставни инструмент европског јавног поретка“.¹⁴

Будући да је број предмета у раду Суда и након увођења института пилот пресуде још увек јако велики, у току је изналажење нових механизма који би требало да помогну Суду да се избори са тим проблемом. Један од предлога у том правцу, садржан у закључцима Брајтонске конференције, подразумева увођење могућности да национални судови од Суда затраже саветодавно мишљење претходног карактера (*Bultrini, A., 2012, стр.6*). Овакав предлог је вероватно инспирисан индиректном надлежношћу Суда правде Европске уније, односно одлукама по предлозима за одлучивање о претходном питању које тај суд доноси. Имајући у виду да Суд правде Европске уније одлуке о претходним питањима доноси у форми пресуде, не треба да

¹⁴ *Loizidou v. Turkey*, application no. 15318/89, Grand Chamber, paragraph 48.

будемо изненађени, уколико слична пракса буде уведена у европски систем заштите људских права. Овакав закључак се може поткрепити чињеницом да је Суд и до сада доносио неке одлуке у форми пресуде, иако то није био случај код националних судова.

ЗАКЉУЧАК

Пресуда представља начин окончања поступка пред Судом који има најдалекосежније последице за стране у спору. Иако највећи број поднетих представки одлуком Суда буде проглашен неприхватљивим или, пак, поступци по њима буду окончани услед брисања са листе предмета, пресуде су најзначајније одлуке Суда јер се једино њима мериторно одлучује о наводној повреди Конвенције.

Због хибридног карактера процесног права које Суд примењује, пресуда има специфичну форму, али је она разумљива како правницима из држава у којима се примењује англо-саксонско право, тако и правницима из континенталних држава, чије право се базира на римском праву.

Суштину пресуде Суда чини одлука о томе да ли је у конкретном случају дошло до повреде Конвенцијом гарантованог права. Међутим, интереси подносиоца представке често неће бити задовољени једино декларативном изјавом у том смислу. Због тога, пресуда може садржати одлуку о правичном задовољењу, уколико је странка истакла такав захтев. Правично задовољење се може састојати у надокнади материјалне и нематеријалне штете, као и трошкова поступка пред националним судовима и пред Судом у Стразбуру, као једним видом материјалне штете. Поред тога, одлука Суда о правичном задовољењу може укључити и одређени вид чинидбе, у циљу постизања повраћаја у пређашње стање, односно правну позицију која је постојала на страни подносиоца представке пре насталог кршења Конвенције.

Да би досуђено правично задовољење било остварено, држава се мора повинovati одлуци Суда и извршити пресуду. Међутим, да би се пресуда извршила, она пре тога мора постати правноснажна. Конвенција предвиђа када наступа правноснажност пресуде донете од стране Суда у Стразбуру. Пресуда која није правноснажна може бити побијана јединим редовним правним средством које странкама стоји на располагању, односно обраћањем Великом већу са захтевом за поновно разматрање случаја. Сем тога, када се ради о правноснажној пресуди, странка може захтевати и тумачење пресуде, као и њено преиспитивање у ревизионом поступку. Тумачење пресуде, а нарочито захтев за њену ревизију, у већој или мањој мери могу бити сматрани ванредним правним лековима који странкама стоје на располагању у поступку пред Судом.

Поступак извршења пресуде Суда је различит, зависно од предмета извршења. Извршење пресуде се може односити на исплату новчаног износа, извршење одређене чинидбе, или чак усвајање или измену закона. Пресуде Суда се у принципу извршавају без већих тешкоћа. У том процесу учествује и сам Суд, који својом одлуком констатује да ли је конкретна пресуда извршена или не, затим Комитет министара Савета Европе и одређена тела у његовом саставу, као и државни агенти, односно заступници држава пред Судом. Поред тога, у поступак извршења, нарочито у „проблематичним“ случајевима, могу бити укључени и Парламентарна скупштина Савета Европе, са свим помоћним телима, као и Генерални секретар Савета Европе.

Као посебну врсту пресуде коју Суд доноси треба истаћи пилот пресуду. Она је настала као резултат тежње да се Суд растерети од великог броја предмета и да се тако унапреди и убрза његов рад. Пилот пресуда је јединствена врста одлуке, која деловању Суда даје карактер наднационалног уставног суда. Овим пресудама, иако су донете у конкретном случају, њихови ефекти се проширују на велики број других случајева са сличним или истоветним предметом спора.

Мада позитивни ефекти постојања пилот процедуре и пилот пресуде нису изостали, Суд је и даље суочен са проблемом сталног прогресивног увећавања броја предмета у раду. Па ипак, нема сумње да ће способност те међународне правосудне институције да се реформише и иде у корак с временом омогућити да и даље остане, како је некадашњи председник Суда Луциус Вилдхабер истакао, вероватно најуспешнија еманација међународне правде до сада. Као и до сада, томе ће највећи допринос дати пресуде Суда, које су често доводиле до значајних промена у правним системима држава уговорница Конвенције и тиме значајно допринеле бољој заштити људских права на европском континенту.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Bultrini, Antonio** - *The Future of the European Convention on Human Rights after the Brighton Conference*, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2012;
2. **Buysse, Antoine** – *The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges*, Nomiko Vima (Greek Law Journal), Athens, 2009;
3. **Ђајић, Сања** – *Међународно правосуђе*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2012;
4. **Erdal, Uğur; Bakırcı, Hasan** – *Article 3 of the European Convention on Human Rights – a practitioner`s handbook*, World Organization Against Torture (OMCT), Geneva, 2006;
5. **Грозев, Ђонко; Доросиев, Рашко** – *Засилване на ролята на Европейския съд за правата на човека в България: препоръки за промяна на съществуващите политики*, Център за либерални стратегии, София, 2009;
6. **Јанковић, Бранимир; Радивојевић, Зоран** – *Међународно јавно право*, „Пунта“, Ниш, 2011;
7. **Лич, Филип** – *Обраћање Европском суду за људска права (превод)*, Београд, 2007;
8. **Lucaides, Loukis G.** – *The Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Cyprus v. Turkey*, Leiden Journal of International Law, Leiden, 2002;
9. **Мијовић, Љиљана** – *Утицај одлука Европског суда за људска права на правне системе држава чланица Вијећа Европе с посебним освртом на Босну и Херцеговину*, Годишњак Правног факултета у Бањој Луци бр.31/32, 2010;
10. **Novosel, Dragan; Rašo, Marko; Burić, Zoran** – *Razgraničenje Kaznenih djela i prekršaja u svjetlu presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br. 2, 2010;
11. **Пауновић, Милан; Царић, Славољуб** – *Европски суд за људска права*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006;
12. **Поповић, Драгољуб** – *Европски суд за људска права*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2008;
13. **Радивојевић, Зоран** – *Кумулација представки појединаца пред Европским судом и Комитетом за људска права после ратификације Европске конвенције од стране Србије и Црне Горе*, Зоран Радивојевић (ур.), Европски систем заштите људских права: искуства и изазови, Универзитет у Нишу – Правни факултет и Универзитет у Салцбургу – Правни факултет, 2005;
14. **Раичевић, Небојша** – *Мере које грађани Србије и Црне Горе могу очекивати од Европског суда за људска права у случају утврђивања повреде њихових права*, Зоран Радивојевић (ур.), Европски систем заштите људских права: искуства и изазови, Универзитет у Нишу – Правни факултет и Универзитет у Салцбургу – Правни факултет, 2005;

15. **White, Robin C. A; Boussiakou, Iris** - *Separate opinions in the European Court of Human Rights*, Human Rights Law Review, Oxford University Press, Oxford, 2009;
16. **Wildhaber, Luzius** – *The European Court of Human Rights in action*, Ritsumeikan Law Review, No.21, 2004.

ДОКУМЕНТАЦИЈА

1. Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf - 01. 09. 2013. године);
2. Пословник Европског суда за људска права (http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf - 01. 09. 2013. године);
3. Практично упутство за подношење захтева за правично задовољење (http://www.echr.coe.int/Documents/PD_interim_measures_ENG.pdf - 01. 09. 2013. године);
4. Закон о парничном поступку ("Службени гласник РС", бр. 72/11);
5. Законик о кривичном поступку ("Службени гласник РС", бр. 72/11, 101/11, 121/12 и 32/13);
6. Закон о прекршајима („Службени гласник РС“, бр. 65/13);
7. Радна верзија Закона о општем управном поступку (<http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> - 01. 09. 2013. године);
8. Уредба о заступнику Републике Србије пред Европским судом за људска права („Службени гласник РС“, бр. 61/06);
9. Радна верзија Закона о правобранилаштву (<http://www.mpravde.gov.rs/vest/3414/radna-verzija-zakona-o-pravobranilastvu-.php> – 12. 01. 2014. године);
10. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights – Brighton Declaration (<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=BrightonDeclaration&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864> – 01. 09. 2013. године).

**СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ПРЕСУДА ЕВРОПСКОГ
СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА**

1. Durlić v. Serbia and Montenegro; 10843/04;	стр. 10
2. Pisano v. Italy; 36732/97;	стр. 10
3. Acar v. Turkey; 26307/95;	стр. 11
4. Meriakri v. Moldova; 53487/99;	стр. 12
5. Vučković and Others v. Serbia; 17153/11 and the 29 others;	стр. 15, 27, 32
6. Messina v. Italy; 13803/88;	стр. 17
7. Ringeisen v. Austria; 2614/65;	стр. 18
8. Carbonara and Ventura vs. Italy; 24638/94;	стр. 18, 37
9. Mathew v. the Netherlands; 24919/03;	стр. 19
10. Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia	стр. 20
11. Papamichalopoulos and Others v. Greece; 14556/89	стр. 21
12. Iatridis v. Greece; 31107/96;	стр. 22
13. Cyprus v. Turkey; 25781/94;	стр. 24
14. Ireland v. United Kingdom; 5310/71;	стр. 24
15. Broniowski v. Poland; 31443/96;	стр. 25
16. Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and FYR Macedonia; 60642/08;	стр. 26, 32
17. Hermi v. Italy; 18114/02	стр. 31
18. Lautsi and Others v. Italy; 30814/06;	стр. 31
19. Stoicescu v. Romania; 31551/96;	стр. 34
20. Juhas Djuric v. Serbia; 48155/06;	стр. 34
21. Assanidze v. Georgia; 71503/01;	стр. 36, 38
22. Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece; 13427/87;	стр. 37
23. Ilić v. Serbia; 30132/04;	стр. 38
24. Gençel v. Turkey; 53431/99;	стр. 39
25. Botazzi v. Italy; 34884/97;	стр. 40
26. Kudla v. Poland; 30210/96;	стр. 40
27. L. v. Lithuania; 27527/03;	стр. 41
28. Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina; 27996/06 and 34836/06;	стр. 41
29. Loizidou v. Turkey; 15318/89;	стр. 45, 46, 51
30. Denmark, France, Norway, Sweden and The Netherlands v. Greece; 3321-3/67	стр. 45
31. Maresti v. Croatia; 55759/07;	стр. 50, 51

САДРЖАЈ

УВОД	1
I. ЕВРОПСКИ СУД ЗА ЉУДСКА ПРАВА	3
1. Стварање и развој	3
2. Састав и организација	4
3. Надлежност	5
4. Поступак решавања спорова и начини њиховог окончања	7
4.1. Покретање и ток поступка	7
4.2. Окончање поступка	9
4.2.1. Брисање представке	10
4.2.2. Пријатељско поравнање	11
4.2.3. Пресуда	13
II. ОБЛИК И САДРЖИНА ПРЕСУДЕ	14
1. Форма пресуде	14
2. Правично задовољење	17
3. Одлука о трошковима	21
4. Правноснажност пресуде	23
5. Пресуде донете у међудржавним споровима	23
III. ПИЛОТ ПРЕСУДА КАО СПЕЦИФИЧАН ИНСТРУМЕНТ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	25
IV. ПРАВНИ ЛЕКОВИ ПРОТИВ ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	29
1. Обраћање Великом већу	29
2. Тумачење пресуде	33
3. Ревизија – захтев за преиспитивање пресуде	34
V. ИЗВРШЕЊЕ ПРЕСУДЕ	36
1. Предмет извршења	36
1.1. Новчани износ	36
1.2. Чинидба	37
1.3. Усвајање закона	41
2. Овлашћења Европског суда за људска права	41
3. Овлашћења Комитета министара Савета Европе	43
4. Овлашћења осталих органа у систему Савета Европе	45
5. Улога заступника пред Европским судом за људска права	46
6. Извршење пилот пресуда	48
VI. ДОМАШАЈ И ЗНАЧАЈ ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	50
ЗАКЉУЧАК	53
ЛИТЕРАТУРА	55
ДОКУМЕНТАЦИЈА	57
СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ПРЕСУДА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	58